

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2015. Цей переклад було замовлено за підтримки Цільового фонду «Права людини» Ради Європи (www.coe.int/humanrightstrustfund). Він не є зобов'язальним для Суду. Для отримання додаткової інформації див. повне посилання на авторське право в кінці цього документу.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2015. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2015. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyright/droits d'auteur à la fin du présent document.

ВЕЛИКА ПАЛАТА

СПРАВА «МОКАНУ ТА ІНШІ проти РУМУНІЇ»

(Заяви №№ 10865/09, 45886/07 та 32431/08)

РІШЕННЯ

[Витяги]

СТРАСБУРГ

17 вересня 2014 року

Дане рішення є остаточним, але до його тексту можуть бути внесені редакційні зміни.

У справі «Мокану та інші проти Румунії»,

Європейський суд з прав людини [надалі також – «Європейський суд», «Суд»], розглядаючи справу Великою Палатою у складі:

Дін Шпільман [Dean Spielmann], *Голова*,
Гвідо Раймонді [Guido Raimondi],
Марк Віллігер [Mark Villiger],
Ізабелла Берро-Лефевр [Isabelle Berro-Lefèvre],
Пер Лоренсен [Peer Lorenzen],
Мір'яна Лазарова Трайковска [Mirjana Lazarova Trajkovska],
Леді Біанку [Ledi Bianku],
Нона Цоцорія [Nona Tsotsoria],
Енн Пауер-Форде [Ann Power-Forde],
Ішил Каракас [Işıl Karakaş],
Небойса Вучініч [Nebojša Vučinić],
Пауло Пінто де Альбукерке [Paulo Pinto de Albuquerque],
Пол Лемменс [Paul Lemmens],
Алеш Пейчал [Aleš Pejchal],
Йоганнес Сілвіс [Johannes Silvis],
Кшиштоф Войтишек [Krzysztof Wojtyczek], *судді*,
Флорін Стретяну [Florin Stretanu], *суддя ad hoc*,

а також Йоган Каллеверт [Johan Callewaert], *заступник Секретаря Великої Палати*,

провівши 2 жовтня 2013 року та 25 червня 2014 року слухання за зачиненими дверима, 25 червня 2014 року виніс наступне рішення:

ПРОЦЕДУРА

1. Справу розпочато за трьома заявами проти Румунії, поданими до Суду відповідно до статті 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (надалі - «Конвенція») трьома громадянами Румунії, пані Анкою Мокану (№ 10865/09), паном Маріном Стойкою (№ 32431/08) і паном Теодором Марієшем та Асоціацією “21 грудня 1989”, юридичною особою за законодавством Румунії, зареєстрованою у Бухаресті (№ 45886/07) (надалі – «заявники»), 28 січня 2009 року, 25 червня 2008 року і 13 липня 2007 року відповідно.

2. У Суді пані Анку Мокану, пана Теодора Марієша і Асоціацію - заявника представляли пан А.Попеску, пані І.Сфіріала та пан І.Матей, практикуючі юристи з Бухаресту. Пані Мокану було компенсовано витрати з надання правової допомоги. Пана Стойку, якому також було компенсовано витрати на правову допомогу, до 8 грудня 2009 року представляла пані Д. Начеа, юрист з Бухаресту, а з 22 січня 2013 року – пані Д.О. Хатняну, юрист з Бухаресту. Уряд Румунії (надалі –

«Уряд») представляли його Уповноважені з Міністерства закордонних справ – спочатку пан Р.Х. Раду, потім пані І. Камбрія, і наприкінці – пані С. Брумар.

3. У своїх заявах індивідуальні заявники стверджували, що стали жертвами насильницького придушення антиурядових демонстрацій, які проходили у Бухаресті у червні 1990 року і що з приводу цих подій жодного ефективного розслідування проведено не було. З посиланням на ті самі події Асоціація-заявник скаржилась на надмірну тривалість кримінального провадження, до якого вона приєдналася як цивільний позивач.

4. Заяви були передані до Третьої Секції Суду (пункт 1 правила 52 Регламенту Суду). 3 лютого 2009 року Палата вирішила об'єднати заяви №№ 45886/07 і 32431/08 та повідомити про них Уряду. 15 березня 2011 року вона вирішила також повідомити Уряду про заяву № 10865/09.

5. У зв'язку з відводом пана Корнеліу Бірсана, який на той час обіймав посаду обраного від Румунії судді, Уряд призначив пана Флоріна Стретяну в якості судді *ad hoc* (пункт 4 статті 26 Конвенції та пункт 1 правила 29 Регламенту Суду).

6. 13 листопада 2012 року Палата Третьої Секції у складі суддів Жозеп Касадеваль [Josep Casadevall], Егберг Мейер [Egbert Myjer], Алвіна Гюлумян [Alvina Gyulumyan], Ян Шикута [Ján Šikuta], Інета Зімееле [Ineta Ziemele], Луїс Лопез Гуерра [Luis López Guerra] і Флорін Стретяну [Florin Streteanu] (суддя *ad hoc*) та Секретаря Секції Сантьяго Кесада [Santiago Quesada] вирішила об'єднати всі три заяви і визнала їх прийнятними в частині скарг за статтею 2 Конвенції стосовно пані Анки Мокану, за статтею 3 Конвенції стосовно пана Маріна Стойки і за пунктом 1 статті 6 Конвенції щодо Асоціації-заявника та оголосила заяви в іншій частині неприйнятними. Заява № 45886/07 була визнана непринятною в частині пана Теодора Марієша. Палата одностайно вирішила, що [у справі] мало місце порушення процедурного аспекту статті 2 Конвенції стосовно пані Анки Мокану і порушення пункту 1 статті 6 Конвенції стосовно Асоціації-заявника, та постановила, що не було потреби окремо розглядати скаргу за статтею 34 Конвенції. Вона також прийняла рішення (п'ятьма голосами проти двох), що не мало місця порушення процедурного аспекту статті 3 Конвенції стосовно пана Маріна Стойки.

7. 12 лютого 2013 року пан Марін Стойка звернувся з клопотанням про передання справи на розгляд Великої Палати у відповідності до статті 43 Конвенції та правила 73. 29 квітня 2013 року колегія Великої Палати задовольнила це клопотання.

8. Склад Великої Палати був визначений відповідно до положень пунктів 4 і 5 статті 26 Конвенції і правила 24.

9. Пан Марін Стойка, Асоціація-заявник та Уряд подали подальші письмові зауваження (пункт 1 правила 59). На додаток, були отримані коментарі третьої сторони - неурядової організації Редресс [Redress], якій Голова [Суду] надав змогу взяти участь у письмовій процедурі (пункт 2 статті 36 Конвенції та пункт 3 правила 44).

10. Слухання були публічними і відбулися у Палаці прав людини у Страсбурзі 2 жовтня 2013 року (пункт 3 правила 59).

У засіданні Європейського суду взяли участь:

(a) з боку Уряду

Пані С. БРУМАР,
Пані Г. МУНТЯНУ,

*Уповноважений,
Адвокат;*

(b) з боку заявників:

Пані Д.О. ХАТНЯНУ, юрист,
Пан А. ПОПЕСКУ, юрист,
Пані І. СФІРІАЛА, юрист,
Пан Т. МАРІЄШ,
Пан М. СТОЙКА

*Адвокат,
Президент Асоціації-заявника,
Заявник.*

Європейський суд заслухав спочатку виступи пані Хатняну і пані Сфіріали, потім пані Брумар і пані Мунтяну, і нарешті пана Попеску і пана Марієша, а також їх відповіді на запитання, поставлені суддями.

ФАКТИ

I. ОБСТАВИНИ СПРАВИ

11. Пані Анка Мокану і пан Марін Стойка народились у 1970 році та 1948 році відповідно. Вони проживають у Бухаресті.

12. Асоціація “21 грудня 1989” [*Asociația “21 Decembrie 1989”*] була заснована 9 лютого 1990 року і знаходиться у Бухаресті.

13. Асоціація-заявник об’єднує у собі переважно осіб, котрі зазнали ушкоджень під час насильницького придушення демонстрацій проти тоталітаризму, які проходили у Румунії у грудні 1989 року, а також родичів осіб, які загинули в ході тих подій. Це була одна з груп, що підтримували антиурядові демонстрації, які проходили у Бухаресті між квітнем та червнем 1990 року і в ході яких протестуючі вимагали серед іншого встановлення осіб, винних у застосованому в грудні 1989 року насильстві.

А. Події з 13 по 15 червня 1990 року

1. Огляд основних подій

14. Основні факти з приводу жорстокого придушення антиурядових демонстрацій у період з 13 по 15 червня 1990 року були описані у рішеннях прокуратури при Верховному суді юстиції (який у 2003 році став Вищим судом касації і юстиції) від 16 вересня 1998 року (дивись пункти 99-110 нижче) та від 17 червня 2009 року (дивись пункти 152-163 нижче) і у рішеннях тієї самої прокуратури від 18 травня 2000 року і від 27 липня 2007 року про направлення справи до суду (*rechizitoriu*).

15. 13 червня 1990 року напад сил безпеки проти демонстрантів, які займали Університетську площу та інші райони столиці, призвів до кількох втрат з боку цивільного населення, включаючи чоловіка пані Анки Мокану - пана Велику-Валентина Мокану, якого було вбито вогнепальним пострілом з приміщення Міністерства внутрішніх справ.

16. Ввечері 13 червня 1990 року поліцейські в уніформі та чоловіки у цивільному одязі заарештували і піддали жорстокому поводженню пана Маріна Стойку та інших осіб, деякі з яких (проте не всі) були демонстрантами, в районі навколо приміщення Державної телевізійної служби та у підвалі цієї будівлі.

17. 14 червня 1990 року тисячі шахтарів, переважно з шахтарського регіону долини Джиу (*Valea Jiului*), було доставлено до Бухаресту для того, щоб вони взяли участь у жорстокій розправі над демонстрантами.

18. О 6.30 ранку 14 червня 1990 року Президент Румунії звернувся до шахтарів, які прибули до площі перед будівлею Уряду, закликаючи їх йти до Університетської площі та відвоювати її у демонстрантів, що вони в результаті і зробили.

19. Насильницькі події 13 та 14 червня 1990 року призвели до понад тисячі жертв, імена яких містяться у списку, що додається до рішення військового управління прокуратури при Вищому суді касації і юстиції від 29 квітня 2008 року.

20. Офіси кількох політичних партій та інших установ, включаючи офіс Асоціації-заявника, були піддані нападу і пограбовані. Остання в подальшому вступила у кримінальне провадження в якості цивільного позивача.

21. Кримінальне провадження щодо вбивства з вогнепальної зброї пана Велику-Валентина Мокану все ще триває. Розслідування стосовно стверджуваного жорстокого поводження з паном Маріном Стойкою, яке було розпочате 13 червня 1990 року, було припинене рішенням не висувати звинувачень від 17 червня 2009 року, яке в подальшому було підтримано рішенням Вищого суду касації і юстиції від 9 березня 2011 року.

22. Факти, як вони були викладені прокуратурою при Вищому суді касації і юстиції у її рішеннях від 16 вересня 1998 року та від 17 червня 2009 року та у рішеннях від 18 травня 2000 року та від 27 липня 2007 року про направлення справи до суду, можуть бути узагальнені таким чином.

2. Демонстрації, що проводились у перші місяці 1990 року

23. Університетська площа у місті Бухарест вважалася символічним місцем боротьби проти тоталітарного режиму Ніколае Чаушеску через велику кількість людей, які були вбиті чи дістали ушкодження там внаслідок збройної репресії, застосованої режимом 21 грудня 1989 року. Саме тому на цій площі кілька асоціацій, включаючи Асоціацію-заявника, закликали своїх членів відвідувати акції протесту у перші місяці 1990 року.

24. Тому перші демонстрації проти тимчасового уряду, який було сформовано після падіння режиму Чаушеску, відбувалися в Бухаресті на Університетській площі 12 та 24 січня 1990 року, як зазначено у рішенні прокуратури при Вищому суді касації і юстиції від 17 червня 2009 року. У цьому рішенні також зазначено, що контр-демонстрація була організована Фронтом національного порятунку (*Frontul Salvării Naționale*, the “FSN”) 29 січня 1990 року. З цього приводу у Бухаресті з’явилися шахтарі з шахтарських регіонів Долини Джиу, Марамуреш та інших місць. Штаб-квартира Національної ліберальної партії була зруйнована в цей час.

25. З 25 лютого 1990 року демонстрації проходили кожної неділі. Як вбачається з рішення від 27 липня 2007 року про направлення справи до суду, вони мали на меті викриття недемократичної позиції тих, хто прийшов до влади і обвинувачувався у “зраді ідеалам революції”, та намагалися попередити населення про загрозу нового диктаторського режиму.

26. У подальшому розпочалися виборчі компанії з виборів членів Парламенту та на посаду Президента Республіки, які заплановано було провести 20 травня 1990 року.

27. Саме на цьому фоні 22 квітня 1990 року на Університетській площі почалися несанкціоновані “демонстрації-марафони” (*manifestații maraton*) з ініціативи Ліги студентів та інших асоціацій, включаючи і Асоціацію-заявника. Ці демонстрації тривали 52 дні, на протязі яких демонстранти займали Університетську площу. Рішення від 16 вересня 1998 року та 17 червня 2009 року зазначають, що демонстранти, яких було дуже багато, висловлювали ненасильницький протест і вимагали, в основному, щоби з політичного життя були виключені особи, які перебували при владі під час тоталітарного режиму. Вони вимагали також політично незалежної телевізійної станції.

28. Крім того, вони вимагали встановлення відповідальних за збройну репресію у грудні 1989 року та відставки керівників країни (зокрема, Міністра внутрішніх справ), яких вони вважали відповідальними за придушення антикомуністичних демонстрацій у грудні 1989 року.

29. Поліція заарештувала 22 квітня 1990 року чотирнадцять осіб з числа демонстрантів на тій підставі, що демонстрація не була санкціонована. Наштовхнувшись на реакцію людей, які прибули, щоби збільшити ряди демонстрантів на Університетській площі, поліція звільнила чотирнадцять арештованих демонстрантів. Органи влади більше не використовували силу протягом наступних днів, хоча міська рада Бухаресту все ще не санкціонувала зібрання.

30. Перемовини між демонстрантами і тимчасовим урядом зайшли у глухий кут.

31. 20 травня 1990 року відбулися президентські та парламентські вибори. Фронт національного порятунку і його лідер, який балотувався на пост Президента, виграли вибори.

32. Після цих виборів протести на Університетській площі надалі тривали, проте кількість людей зменшилась порівняно з попереднім масштабом. З числа приблизно 260 все ще присутніх людей 118 оголосили голодування.

3. Зустріч, проведена виконавчою владою 11 червня 1990 року

33. Ввечері 11 червня 1990 року новий Президент Румунії та його Прем'єр-міністр скликали урядове засідання, яке відвідали Міністр внутрішніх справ та його заступник, Міністр оборони, директор Служби розвідки Румунії (*Serviciul Român de Informații*, "the SRI"), перший заступник керівника правлячої партії (Фронт національного порятунку) і Генеральний прокурор Румунії. Це було встановлено у рішеннях прокуратури від 16 вересня 1998 року і 17 червня 2009 року.

34. На цьому засіданні було вирішено вжити заходів до зачистки Університетської площі 13 червня 1990 року. На додаток до цього було запропоновано, щоби державним органам (поліції та збройним силам) допомагали близько 5000 мобілізованих цивільних осіб. Імплементация цього плану була покладена на першого заступника керівника Фронту національного порятунку. Два члени керівного комітету цієї партії виступили проти вжиття подібних заходів, однак безуспішно. Як видно з рішення від 17 червня 2009 року, підготовлений генералом С. план дій було схвалено Прем'єр-міністром.

35. Того ж вечора Генеральна прокуратура (*Procuratura Generală*) зробила заяву на державному телебаченні, закликаючи Уряд вжити заходів, щоби автомобілі могли знову рухатись на Університетській площі.

36. Під час зустрічі, яка відбулася цього ж вечора за участі Міністра внутрішніх справ, керівника Служби розвідки Румунії та керівника поліції, генерал Д.С. представив плани зачистки Університетської площі поліцією і жандармерією спільно з цивільними силами. Згідно з цим планом, акція мала “розпочатися о 4 годині ранку 13 червня 1990 року шляхом оточення площі, арешту демонстрантів та відновлення публічного порядку”.

4. Послідовність подій 13 червня 1990 року

37. Приблизно о 4.30 годині ранку 13 червня 1990 року працівники поліції і жандармерії жорстоко атакували демонстрантів на Університетській площі. Арештовані демонстранти були витіснені та закриті у міському поліцейському відділку Бухаресту. 263 арештовані людини (262 відповідно до рішення про направлення справи до суду від 18 травня 2000 року) включали студентів інституту архітектури, які перебували у будівлі свого навчального закладу, розташованого на Університетській площі, і не брали участі у демонстраціях. У рішенні від 17 червня 2009 року було зазначено, що 263 заарештовані людини після утримання в поліцейських камерах були доставлені до казарм у Мегуреле.

38. Поліцейська операція призвела до багаточисленних протестів людей, які вимагали звільнення заарештованих демонстрантів. Як видно із рішення від 16 вересня 1998 року ці люди почали здійснювати насильницькі напади на сили безпеки, кидаючи снаряди і підпалюючи автівки. Відповідно до рішення про направлення справи до суду від 18 травня 2000 року, ці дії були справою рук декількох агресивних людей, які проникли у групи мирних демонстрантів.

39. Близько 10 години ранку робітники заводів IMGB в Бухаресті масово направились до Університетської площі, щоб допомогти поліції арештувати демонстрантів. Як вбачається з рішення від 16 вересня 1998 року, вони діяли хаотично і жорстоко, наносячи сильні удари сліпо та без розбору між демонстрантами і звичайними перехожими.

40. Після обіду 13 червня 1990 року демонстрації ще посилились навколо телестанції, Університетської площі, Міністерства внутрішніх справ та міського поліцейського відділку, тобто всіх приміщень, де за даними демонстрантів заарештовані могли утримуватись в ув'язненні.

41. Після цих подій втрутилися збройні сили і декілька озброєних військових машин були направлені до будівлі Міністерства внутрішніх справ.

42. Як вбачається з доповіді Міністра внутрішніх справ, на яку Уряд посилається у своїх зауваженнях, будівля Міністерства внутрішніх справ була оточена приблизно 4,000-5,000 демонстрантів; за наказами генералів А.Г і С.М. розташовані у Міністерстві військовослужбовці почали стріляти у стелю вестибюлю з метою розгону демонстрантів.

43. Троє осіб було вбито пострілами, випущеними у Міністерстві внутрішніх справ.

44. Саме за таких обставин, приблизно о 6 годині вечора, чоловік першої заявниці, який перебував за кілька метрів від однієї з дверей Міністерства, був вбитий кулею, яка після рикошету влучила йому у потилицю. Ці події детально описані у рішеннях від 18 травня 2000 року та від 27 липня 2007 року про направлення справи до суду щодо тодішнього Міністра внутрішніх справ, генерала і трьох полковників. Відповідно до першого рішення про направлення справи до суду, чоловік заявниці та інші жертви, які того дня поверталися з роботи, не були озброєними та перед цим не брали участь у демонстрації-марафоні на Університетській площі. Будучи звичайними очевидцями подій, вони були вбиті кулями від рикошету.

45. Сили безпеки спричинили смерть від пострілу четвертої особи в іншому районі Бухаресту. Ще інша особа померла невдовзі після того, як була поранена в районі навколо будівлі телевізійної станції.

46. Жодний військовослужбовець не зазнав насильницьких дій з боку демонстрантів 13 червня 1990 року, як засвідчено у рішенні від 27 липня 2007 року про направлення справи до суду. За змістом цього документу збройні сили відстріляли 1,466 куль у будівлі Міністерства внутрішніх справ того дня.

47. На додаток, інші особи, включаючи пана Маріна Стойку, були побиті і затримані працівниками поліції та цивільними особами у будівлі Державної телевізійної станції за описаних нижче обставин.

48. Приміщення Державної телевізійної станції охоронялося на той час 82 військовослужбовцями з підтримкою 14 озброєних військових машин. В подальшому вони були підсилені іншими групами збройних сил, найбільша з яких складалася зі 156 військовослужбовців (прибули о 7 вечора), [а інші включали] загін парашутистів (7.30 вечора), 646 військовослужбовців (8 вечора), 118 парашутистів (11 вечора) та 360 військовослужбовців з 13 іншими озброєними військовими машинами (11 вечора).

49. Приблизно о 1 годині ночі демонстранти були витіснені з приміщення телевізійної станції під впливом цього масованого нападу.

5. Обставини, які стосувались конкретно пана Маріна Стойки

50. У другій половині дня 13 червня 1990 року заявника, який пішки рухався вулицею до свого місця роботи, біля Державної телевізійної станції було брутально заарештовано групою озброєних людей і силою доставлено до приміщення телевізійної станції. На очах у присутніх при цьому працівників поліції та військовослужбовців цивільні особи побили та зв'язали його, а потім доправили до підвалу будівлі. Після цього його привели до телевізійної студії, де вже перебувало кілька десятків інших людей. Вони були зняті на камеру у присутності

тодішнього директора Державної телевізійної станції. Записи були продемонстровані по телебаченню у ніч з 13 на 14 червня 1990 року та супроводжувались коментарем, у якому зазначені особи були описані як співробітники іноземних спецслужб, які погрожували знищити будівлю та обладнання телевізійної станції.

51. Протягом тієї самої ночі заявника побили руками, завдали ударів по голові тупими твердими предметами та погрожували зброєю аж поки він не втратив свідомість.

52. Він прокинувся приблизно о 4.30 ранку у госпіталі Флореска у Бухаресті. Згідно судово-медичного висновку від 18 жовтня 2002 року медична довідка, видана відділенням невідкладної хірургії госпіталю, свідчила про те, що заявник поступив приблизно о 4.30 години ранку 14 червня 1990 року і йому було поставлено наступний діагноз: забій на лівій стороні черевної порожнини та грудної клітки, садна на лівій стороні грудної клітки, завдані від нападу, і черепно-мозкова травма.

53. Побоюючись подальшого жорстокого поводження, він близько 6.30 години ранку втік з госпіталю, оточеного працівниками поліції.

54. Документи, які посвідчували його особу, були конфісковані у ніч з 13 на 14 червня 1990 року. Через три місяці його запросили забрати їх з директорату кримінальних розслідувань в Генеральному інспектораті поліції. У цьому проміжку часу він залишався зачиненим вдома через побоювання повторного арешту, катування і ув'язнення.

6. Прибуття шахтарів до Бухаресту

55. Як вбачається з рішення від 16 вересня 1998 року, свідок М.І., інженер, який у відповідний період очолював управління Крайової агенції національної залізниці (*Regionala CFR Craiova*), засвідчив, що ввечері 13 червня 1990 року директор цієї агенції наказав скасувати ті поїзди, які були заплановані за графіком руху, і сформувати колону з чотирьох поїздів у загальній кількості 57 вагонів для шахтарів на станції Петрошани, у центрі шахтарського регіону долини Джиу.

56. [Свідок] М.І. додав, що наказ видався йому незаконним і що він намагався перешкодити доставці шахтарів до Бухаресту, перерізавши подачу струму до залізничної лінії по вказаному шляху слідування. Він засвідчив, що стикнувшись з його непокорю, директор Крайової CFR агенції наказав замінити його і залізнична лінія була відновлена для використання приблизно до 9 години вечора. Як виявилось, М.І. було у подальшому звільнено і ним надалі займалася прокуратура.

57. Відповідно до рішення від 10 березня 2009 року, винесеного прокуратурою при Вищому суді касації і юстиції, 14 червня 1990 року одинадцять поїздів загальною кількістю 120 вагонів з робітниками, переважно шахтарями, дісталися до Бухаресту з різних індустриальних регіонів по всій країні. Перший прибув до Бухаресту о 3.45 годині ночі, а останній о 7.08 годині ввечері.

58. У рішенні від 16 вересня 1998 року зазначається, що шахтарів було поінформовано, що вони мають допомогти поліції відновити публічний порядок в Бухаресті, і що вони були озброєні сокирами, ланцюгами, палицями і металевими тросами.

59. Рішення від 10 березня 2009 року вказує на те, що шахтарі були мобілізовані лідерами їхніх профспілок. Допитаний в якості свідка президент Федерації шахтарських профспілок, який став мером Лупені у 1998 році, показав, що п'ять поїздів з шахтарями прибули до станції Бухарест приблизно о 1 годині ночі 14 червня 1990 року і що шахтарів зустрічали заступник Міністра вугільної промисловості і Генеральний директор з цього Міністерства і що саме ці два високих державних посадовці повели їх до Університетської площі.

7. Послідовність подій 14 червня 1990 року

60. Зранку 14 червня 1990 року шахтарі спочатку зупинились біля будівлі Уряду, на площі Перемоги (*Piața Victoriei*).

61. Приблизно о 6.30 годині ранку Глава Держави звернувся до шахтарів, яких зібрали перед будинком Уряду, закликаючи їх спільно з силами безпеки відновити порядок на Університетській площі та в інших районах, де відбувалися події. У своїй промові, яка повністю була відтворена у рішенні від 17 червня 2009 року, він переконував їх прямувати до Університетської площі та зайняти її, інформуючи їх, що там їм протистоятимуть “явно фашистські елементи, які вчинили акти вандалізму”, підпаливши приміщення Міністерства внутрішніх справ і поліції та “взявши в облогу будівлю телевізійної станції”.

62. Відразу ж після цього “невстановлені особи” повели за собою групи шахтарів до офісів опозиційних партій та асоціацій, які сприймалися як ворожі до органів влади.

63. Шахтарів прикривали війська з Міністерства внутрішніх справ, з якими вони формували “змішані команди” і відправлялися шукати демонстрантів. У рішенні від 17 червня 2009 року зазначається, що “акти надзвичайної жорстокості [мали місце] у цьому випадку, коли насильство застосовувалось без розбору як проти демонстрантів, так і проти мешканців Бухаресту, які до демонстрацій не мали жодного стосунку”. У рішенні від 10 березня 2009 року зазначається, що шахтарі також здійснювали напади на помешкання осіб ромської національності. Відповідно до цього рішення, шахтарі мали “критерії відбору” для визначення тих осіб, які, на їхню думку, підозрювались в участі у демонстраціях на Університетській площі, і нападали “за загальним правилом на ромів, студентів, інтелігенцію, журналістів та будь-кого, хто вважав їхні дії неправомірними”.

64. Групи шахтарів та супроводжуючих їх осіб пограбували офіси Національної фермерської партії (*Partidul Național Țărănesc Creștin și Democrat*) та Національної ліберальної партії, а також офіси інших

організацій, таких як Асоціація колишніх політичних в'язнів (*Asociația Foștilor Deținuți Politici*), Ліга захисту прав людини (*Liga pentru Apărarea Drepturilor Omului*) та Асоціація “21 грудня 1989” (Асоціація-заявник).

65. Як вбачається з рішення від 16 вересня 1998 року шахтарі не пошкодували жодного присутнього в офісах цих політичних партій та асоціацій. Всі були піддані нападу, а їхнє майно конфісковане. Багато людей, які “перебували там за випадковим збігом обставин”, було затримано і доставлено до поліції, а потім заарештовано у цілком незаконний спосіб.

66. Інші групи шахтарів пішли до Університетської площі. Після прибуття туди вони вдерлися до приміщення університету та інституту архітектури, які знаходились на Університетській площі. Вони напали на персонал та студентів, яких вони там зустріли, піддаючи їх насильству та принижуючи їх. Шахтарі затримували всіх присутніх у вказаних приміщеннях та передавали їх поліцейським і жандармам. Правоохоронці доставляли арештованих до поліцейських відділків чи до військових казарм у Банеаса та Мегуреле.

67. Потім шахтарі направились до вулиць навколо Університетської площі і продовжили свою діяльність там.

68. Відповідно до рішення від 17 червня 2009 року за вказаних обставин була затримана 1,021 особа, включаючи 63 осіб, які на той час не досягли повноліття. 182 з цих осіб були поміщені до місць попереднього ув'язнення, на 88 осіб було накладено адміністративне стягнення і 706 осіб було звільнено “після перевірок”.

69. У рішенні від 16 вересня 1998 року зазначається, що “шахтарі завершили свою «правоохоронну» діяльність 15 червня 1990 року, після того як Президент Румунії публічно подякував їм за зроблене ними у столиці і дозволив їм повертатись до своєї роботи”.

70. У цьому рішенні також зазначається, що частина з побитих і затриманих осіб незаконно утримувалась під вартою протягом кількох днів і що деякі з них були звільнені 19 і 20 червня 1990 року.

71. Інші затримані поліцією особи були на підставі рішення прокурора поміщені до місць попереднього ув'язнення за порушення громадського порядку, серед яких був і президент Асоціації-заявника, який у подальшому був виправданий за усіма висунутими проти нього звинуваченнями.

72. У рішенні від 17 червня 2009 року зазначено, що шахтарі діяли у тісній співпраці з силами безпеки і за вказівками керівників держави. Відповідний уривок рішення викладений наступним чином:

“14 та 15 червня 1990 року шахтарі у групах, координованих цивільними особами від імені та зі згоди керівників держави (*în numele și cu acordul conducerii de stat*), вчинили дії, у яких державні правоохоронні органи цілком їх підтримували (*deplină cooperare*) та які спричинили не лише фізичну шкоду

особам, які затримувались для перевірки, але також значних збитків будівлям університету Бухаресту, інституту архітектури, офісам кількох політичних партій та громадських організацій, та домівок осіб з так званих “історичних” партій ...

Проведені військовими прокурорами розслідування не дали змоги встановити осіб у цивільному вбранні, які проникли у групи шахтарів; опитані потерпілі проводили відмінність між шахтарями та іншими нападниками, описуючи перших як “брудних шахтарів”, а других – як “чистих шахтарів”.

8. Обставини, які стосувались конкретно Асоціації-заявника

73. 13 червня 1990 року Асоціація-заявник публічно засудила насильницькі напади, які відбулися того дня.

74. Приблизно об 11 годині вечора керівники Асоціації вирішили з міркувань безпеки провести ніч в своєму офісі. Семеро з них залишились там на ніч.

75. Приблизно о 7 годині ранку 14 червня 1990 року група шахтарів насильно вдерлася до приміщення Асоціації-заявника після розбиття віконної шиби. У перші кілька хвилин після проникнення вони не застосовували насильство і були радше стриманими. Проте незабаром з’явилася невстановлена особа у цивільному, яка не була шахтарем, і почала бити одного з членів асоціації. Шахтарі взяли з неї приклад та жорстоко напали на сімох членів асоціації, яких у подальшому було заарештовано силами безпеки.

76. Протягом цього дня все майно та документи асоціації були вилучені з порушенням правових формальностей під наглядом військових з Міністерства оборони.

77. 22 червня 1990 року керівники асоціації змогли повернутись до приміщення асоціації під супроводом поліції.

9. Розвиток після подій 13-15 червня 1990 року

78. Вищезгадані рішення прокуратури вказують на те, що замість того, щоби повернутись до своїх домівок, 958 шахтарів залишились у Бухаресті, “готові втрутитися у разі відновлення протестів”, особливо з огляду на запланований вступ на посаду новообраного Президента. У період з 16 до 19 червня 1990 року вказані шахтарі були розміщені у військових казармах Бухаресту, де їм була видана військова форма.

79. У рішенні від 16 вересня 1998 року зазначається, що слідство так і не змогло пролити світло на те, хто ж наказав розмістити і спорядити шахтарів, проте підкреслюється, що “це рішення могло бути прийняте як мінімум на рівні Міністерства оборони”.

80. Як вбачається з виданого Міністерством охорони здоров’я прес-релізу від 15 червня 1990 року і відтвореного у рішенні від 17 червня 2009 року, у період з 13 червня до 6 години ранку 15 червня 1990 року

467 осіб звернулося до лікарень внаслідок насильницьких інцидентів, 112 осіб було госпіталізовано і було зафіксовано 5 смертей.

81. Відповідно до того ж рішення від 17 червня 2009 року, офіцери поліції, шахтарі і пізніше військовослужбовці, які здійснювали нагляд за шахтарями, застосували надмірну силу проти 574 демонстрантів та інших осіб, включаючи дітей, людей похилого віку та сліпих, які були заарештовані і утримувались у військових казармах Мегуреле. Рішення вказує на те, що затримані у цих приміщеннях були піддані насильству і нападам “психологічного, психічного і сексуального” характеру та утримувались у неналежних умовах, а також не отримували своєчасної та адекватної медичної допомоги.

В. Кримінальне розслідування

82. Насильницькі події червня 1990 року, у ході яких було вбито чоловіка заявниці Анки Мокану та, як стверджувалось, було піддано жорстокому поводженню пана Маріна Стойку, та які вилилися у пограбування офісу Асоціації-заявника, стали приводом для відкриття розслідування. Початково воно було розділено на декілька сотень окремих кримінальних справ.

83. 29 травня 2009 року військове управління прокуратури при Вищому суді касації і юстиції направило Урядовому уповноваженому листа, у якому зазначені факти були узагальнені наступним чином: “У період з 1990 до 1997 року були зареєстровані сотні скарг за реєстрами прокуратури при окружному суді Бухаресту та районних прокуратур за фактами скоєння крадіжок, руйнувань, збройних пограбувань, нападів зі спричиненням тілесних ушкоджень, незаконного позбавлення волі та інших правопорушень, вчинених у контексті актів насильства з боку шахтарів у Бухаресті 14 і 15 червня 1990 року. У більшості цих справ не виявилось можливим встановити особи винних, тому прийнято було рішення не висувати звинувачень.”

84. Жодне рішення про припинення провадження не було доведене до відома пані Анки Мокану чи Асоціації-заявника, яка долучилася до провадження в якості цивільного позивача.

85. Вказані кримінальні справи були у подальшому об’єднані і межі розслідування розширені з 1997 року і далі, а самі події дістали іншу правову кваліфікацію, яка обтяжувала кримінальну відповідальність. Вищим чиновникам збройних сил і державним службовцям послідовно було пред’явлено обвинувачення і усе розслідування було спрямоване до військового управління прокуратури при Верховному суді юстиції (*Parquetul de pe lângă Curtea Supremă de Justiție - Secția Parchetelor Militare*) як справа № 160/P/1997.

86. Між 22 жовтня 1997 року і 27 жовтня 1999 року 183 попередньо відкриті справи були об’єднані у справу № 160/P/1997, з яких 46 було

об'єднано 22 жовтня 1997 року, 90 – 16 вересня 1998 року і 69 – 22 жовтня 1999 року.

87. 26 червня 2000 року тому ж самому військовому управлінню прокуратури було доручено 748 справ щодо подій, які мали місце з 13 по 15 червня 1990 року, включаючи, зокрема, незаконні позбавлення волі 13 червня 1990 року.

88. У рішенні від 17 червня 2009 року стан матеріалів справи, яким він був після об'єднання всіх цих справ, описаний наступним чином:

“Багато з включених у 250 томів справи документів є фотокопіями, котрі не мали печаток чи бодай засвідчення відповідності оригіналу. Документи у кожному з цих томів розкладені не у хронологічному порядку, за предметом чи якимось іншим критерієм, а цілком безсистемно. Деякі з них не мають жодного стосунку до справи (наприклад, том 150 містить матеріали стосовно зникнень, які мали місце після червня 1990 року).”

89. 16 вересня 1998 року справа № 160/P/1997 була роз'єднана на чотири справи і подальше розслідування було покладено на військове управління прокуратури при Верховному суді юстиції.

90. 8 червня 2001 року три з цих чотирьох справ були об'єднані. Після цієї дати розслідування зосередилось на двох основних справах.

91. Перша стосувалась обвинувачень у підбурюванні чи участі у вбивствах за обтяжуючих обставин, зокрема, у вбивстві пана Велику-Валентина Мокану. Обвинуваченими у цьому злочині були Президент Румунії на той час та п'ять вищих військових чиновників, включаючи Міністра внутрішніх справ.

92. Рішення про пред'явлення обвинувачення від 19 червня 2007 року і наступне рішення про відокремлення обвинувачень від 19 липня 2007 року констатували, що на підставі наказів чинного на той час Президента ввечері 13 червня і у ніч з 13 на 14 червня 1990 року сили безпеки та особовий склад збройних сил застосували свою зброю і важкі боєприпаси проти демонстрантів, внаслідок чого вбили чотирьох осіб, поранили трьох інших і поставили під загрозу життя інших осіб.

93. Обвинувачення проти колишнього Президента у подальшому були відокремлені від матеріалів проти інших обвинувачених, які були високопоставленими військовими чиновниками, і було прийнято рішення про закриття провадження проти нього.

94. Станом на 2 жовтня 2013 року ця перша гілка розслідування все ще тривала щодо двох згадуваних чиновників, троє інших тим часом померли.

95. Друга справа стосовно подій червня 1990 року, у рамках якої, зокрема, розслідувались скарга пана Маріна Стойки про застосування до нього насильства та пограбування офісу Асоціації-заявника, стосувалась обвинувачень у підбурюванні до вчинення чи участі у заколоті (*subminarea puterii de stat*), диверсіях (*actele de diversiune*), нелюдському поводженні (*tratamentele neomenoase*), пропаганді війни

(*propaganda pentru război*) і геноциду у розумінні пунктів з (а) до (с) статті 357 Кримінального кодексу.

96. Обвинуваченими у вчиненні цих дій були колишній Президент, декілька високопоставлених чиновників та десятки цивільних осіб. Кримінальні справи були порушені за цими обвинуваченнями проти колишнього Президента 9 вересня 2005 року, а проти колишнього голови Служби розвідки Румунії – 12 червня 2006 року.

97. Розслідування цієї другої гілки було припинено рішенням не розпочинати судове переслідування, прийнятим 17 червня 2009 року. Це рішення було підтримане рішенням Вищого суду касації і юстиції від 9 березня 2011 року за результатами розгляду апеляції пана Маріна Стойки.

98. Основні стадії розслідування описано нижче.

1. Рішення, прийняте 16 вересня 1998 року

99. 16 вересня 1998 року військове управління прокуратури при Верховному суді юстиції прийняло рішення у справі № 160/P/1997 за наслідками розслідування дій щодо 63 потерпілих від насильства та незаконних арештів, включаючи пані Анку Мокану та трьох членів Асоціації-заявника, а також щодо самої Асоціації-заявника та одинадцяти інших організацій, чії офіси були пограбовані під час подій з 13 по 15 червня 1990 року.

100. На трьох з 63 потерпілих, перелічених у таблиці, що містилася у рішенні від 16 вересня 1998 року, було вчинено напад та вони були позбавлені свободи у будівлі Державної телевізійної станції. Запис в останній колонці таблиці, яка відображала досягнуту розслідуванням стадію, свідчить про те, що “справа не була розслідувана” (*cauza nu este cercetată*) стосовно тих трьох осіб.

101. У своєму рішенні військове управління прокуратури зазначило, що розгляд інших скарг здійснювався цивільними прокуратурами.

102. Воно додавало, що це рішення також стосувалось “ймовірного вбивства близько сотні осіб під час подій з 13 по 15 червня 1990 року, [чийі трупи] були ймовірно спалені дотла або ж закопані у загальних могилах на кладовищах у селах біля Бухаресту (особливо у Страулешті [Străulești])”.

103. Воно також зазначало, що станом на дату прийняття рішення розслідування не змогло встановити осіб, які на практиці реалізували рішення виконавчої влади скликати цивільних осіб для відновлення порядку в Бухаресті. Відповідно до позиції прокуратури причиною цього недоліку розслідування було те, “що жоден з тих, хто обіймав відповідальні пости на той час, не був допитаний”, зокрема, тодішній Президент Румунії, Прем’єр-міністр та його заступник, Міністр внутрішніх справ, керівник поліції, директор Служби розвідки Румунії та Міністр оборони.

104. У своєму рішенні військове управління постановило розділити провадження на чотири окремих справи.

105. Перша з них мала зосередитись на триваючому розслідуванні вбивства з вогнепальної зброї чотирьох громадян, включаючи чоловіка першої заявниці.

106. Друга справа була націлена на тих осіб, хто виконував функції з командування цивільними та військовими. Органи влади вирішили продовжити розслідування по відношенню до них, зокрема, в контексті зловживання владою всупереч публічним інтересам, що спричинило серйозні наслідки (правопорушення, яке каралося за пунктом 2 статті 248 Кримінального кодексу), а також розслідувати той факт, що одна соціальна група була залучена поряд з силами безпеки до боротьби з іншою соціальною групою.

107. Третя справа торкалась триваючого розслідування можливого існування інших жертв, які були вбиті під час насильницьких подій 13-15 червня 1990 року (дивись пункт 102 вище).

108. Нарешті, беручи до уваги той факт, що судове переслідування було прострочено через вплив строків давності, військове управління прокуратури вирішило припинити провадження проти невстановлених представників сил безпеки і груп шахтарів в частині таких злочинів як збройне пограбування, незаконне позбавлення свободи, образлива поведінка, свавільне розслідування, зловживання владою проти приватних інтересів, напад, фактичне заподіяння тілесних ушкоджень, знищення майна, крадіжка, злам і проникнення до домівок, посадовий злочин і зґвалтування, вчинені між 13 і 15 червня 1990 року.

109. Ця частина рішення від 16 вересня 1998 року була скасована у рішенні від 14 жовтня 1999 року начальником військового управління прокуратури (*Şeful Secției Parchetelor Militare*) при Верховному суді юстиції, в якому було наказано поновити провадження і розслідування, спрямовані на виявлення всіх потерпілих, та визнано встановленим у цьому зв'язку, що кількість жертв значно перевищує перелік тих потерпілих сторін, які зазначені у спростованому рішенні.

110. На додаток, у рішенні від 14 жовтня 1999 року було зазначено, що слідчі до цього часу не провели розслідування “відомої змови” між Міністерством внутрішніх справ і керівниками вугільних компаній “з метою організації справжнього апарату незаконної репресії”, тоді як ця змова відповідно до рішення була встановлена зібраними у матеріалах справи доказами.

2. Подальший хід розслідування стосовно участі вищих військових чиновників у вбивствах

111. Після рішення від 16 вересня 1998 року розслідування вбивства пана Велику-Валентина Мокану продовжилось у справі № 74/P/1998 (дивись пункт 105 вище).

112. Пані Анка Мокану та двоє їхніх спільних з потерпілим дітей приєдналися до провадження в якості цивільних позивачів.

113. Двом генералам (колишньому Міністру внутрішніх справ і його заступнику) і трьом високопоставленим чиновникам були пред'явлені обвинувачення у вчинених 13 червня 1990 року вбивствах, включаючи вбивство чоловіка заявниці, 12, 18 і 21 січня та 23 лютого 2000 року відповідно.

114. Всі п'ятеро були віддані під суд на підставі рішення про це (*rechizitoriu*) від 18 травня 2000 року через те, що вони вимагали, а у випадку з двома генералами віддали наказ, відкрити вогонь важкими боєприпасами, що потягло за собою смерть чотирьох осіб та заподіяло серйозні поранення дев'яти іншим особам.

115. Рішенням від 30 червня 2003 року Верховний суд юстиції повернув справу назад до військового управління прокуратури при Верховному суді юстиції для проведення додаткового розслідування з метою усунення різних недоліків та перекваліфікації діяння на участь у вбивствах за обтяжуючих обставин. Він наказав також провести низку слідчих заходів.

116. Пані Анка Мокану, інші цивільні позивачі та військове управління прокуратури оскаржило це рішення з питань права. Їхні апеляції були відхилені 16 лютого 2004 року рішенням Вищого суду касації і юстиції (оскільки Верховний суд юстиції був перейменований у 2003 році, дивись пункт 14 вище).

117. За наслідками відновленого розслідування провадження проти п'яти обвинувачених було закрито рішенням від 14 жовтня 2005 року. Це рішення було скасоване 10 вересня 2006 року і провадження було знову відновлено.

118. Після проведення додаткового розслідування у відповідності до вказівок, наданих у рішенні [суду] від 30 червня 2003 року, військове управління прокуратури при Вищому суді касації і юстиції передало справу щодо колишнього Міністра внутрішніх справ, його заступника і двох інших високопоставлених військових чиновників до суду за рішенням від 27 липня 2007 року. Воно закрило провадження щодо п'ятого чиновника, який на той час помер.

Як було зазначено у рішенні про направлення справи до суду, “відсутність реакції з боку органів державної влади” та непроведення невідкладного ефективного розслідування “поставило під загрозу саме існування демократії та верховенства права”.

119. Рішенням від 17 грудня 2007 року Вищий суд касації і юстиції наказав повернути справу назад військовому управлінню прокуратури через порушення процедурних правил, головним чином через те, що кримінальне провадження проти колишнього міністра могло бути розпочате лише через спеціальну процедуру, яка вимагала попередньої згоди Парламенту.

120. 15 квітня 2008 року військове управління прокуратури при Вищому суді касації і юстиції внесло апеляцію з питань права на дане рішення, проте вона була відхилена 23 червня 2008 року.

121. 30 квітня 2009 року військове управління прокуратури при Вищому суді касації і юстиції зазначило, що воно не має юрисдикції для дослідження цієї гілки справи головним чином через те, що працівники поліції, включаючи Міністра внутрішніх справ, внаслідок законодавчих змін набули статусу цивільних державних службовців і військові суди та прокурори більше не мають юрисдикції щодо їхніх злочинних діянь, навіть тоді, коли ці діяння були вчинені ними ще у статусі військових чиновників. На цій підставі воно передало справу одному зі звичайних кримінальних управлінь тієї самої прокуратури, а саме управлінню кримінальних проваджень і криміналістики (*Secția de urmărire penală și criminalistică*).

122. Рішенням від 6 червня 2013 року це Управління припинило провадження проти колишнього міністра та його заступника, які померли відповідно 2 листопада 2010 року та 4 лютого 2013 року.

123. Тим же самим рішенням це ж саме Управління прокуратури заявило, що воно не має юрисдикції щодо двох останніх все ще живих обвинувачених (полковників С.В. і С.Д.) і направило їхні справи до військової прокуратури при регіональному військовому суді Бухаресту.

124. Це розслідування все ще тривало у цій прокуратурі станом на 2 жовтня 2013 року.

3. Обвинувачення проти колишнього Президента Республіки в частині смерті чоловіка пані Анки Мокану

125. Ця частина розслідування стосувалась обвинувачень проти колишнього Президента Румунської Республіки у відношенні жертв, які були вбиті чи поранені внаслідок застосування 13 червня 1990 року військовими вогнепальної зброї.

126. Колишньому Президенту Румунії, який перебував на посаді з 1989 по 1996 рік і з 2000 по 2004 рік, було пред'явлено обвинувачення 19 червня 2007 року, на той час він виконував функції сенатора та був депутатом Парламенту. Його було звинувачено в тому, що він “умисно підбурив військовослужбовців застосувати силу проти демонстрантів на Університетській площі та в інших районах столиці, що призвело до смерті чи поранення вогнепальною зброєю декількох людей”. Ці факти були описані як участь у *широкому сенсі [lato sensu]* у вбивствах за обтяжуючих обставин, тобто у злочині, який тягне відповідальність за статтями 174, 175 (е) та 176 (b) Кримінального кодексу, взятими разом із пунктом 2 статті 31 цього Кодексу.

127. 19 липня 2007 року ці обвинувачення були виділені зі справи № 74/P/1998. Розслідування продовжилось вже у справі № 107/P/2007.

128. Тим часом Конституційний суд, вирішуючи 20 червня 2007 року справу, яка не мала відношення до даної справи, виніс рішення, в якому постановив, що військові суди не мали юрисдикції виносити вирок чи переслідувати в судовому порядку цивільних обвинувачених. Як наслідок, рішенням від 20 липня 2007 року військове управління прокуратури постановило, що воно не має юрисдикції розслідувати справу № 107/P/2007 і уступило юрисдикцію одному зі звичайних кримінальних управлінь.

129. 7 грудня 2007 року Генеральний прокурор Румунії скасував обвинувачення від 19 червня 2007 року через процесуальні помилки і постановив довести розслідування до кінця.

130. У рішенні від 10 жовтня 2008 року управління кримінальних проваджень і криміналістики прокуратури при Вищому суді касації і юстиції постановило не висувати звинувачень на тій підставі, що не встановлено причинного зв'язку між наказом колишнього Президента зачистити Університетську площу та рішенням, яке було прийнято трьома військовими чиновниками зі згоди їхніх керівників – генерала А. і генерала С. (Міністра внутрішніх справ), і яке наказувало відкрити вогонь по демонстрантах.

Рішення прокуратури було обґрунтовано тим, що цілі розробленого 12 червня 1990 року плану дій були досягнуті вже до 9 години ранку наступного дня, і що наступні події, включаючи подальші накази на відкриття вогню, не мали жодного стосунку до того плану і не могли бути передбачені тими, хто його готував.

131. 3 листопада 2008 року пані Анка Мокану та інші потерпілі сторони оскаржили це рішення не висувати звинувачень.

132. 18 грудня 2009 року колегія з трьох суддів Вищого суду касації і юстиції відхилила їхні апеляції, визнавши їх неприйнятними через сплиव строків або необґрунтованість, у залежності від справи. Вона зробила висновок про відсутність причинного зв'язку між діями, які були інкриміновані колишньому Президенту, та непередбачуваними наслідками демонстрацій, які закінчились загибеллю кількох осіб. Більше того, вона зазначила, що троє з потерпілих сторін (вдови чи родичі потерпілих, які загинули 13 і 14 червня 1990 року), включаючи і пані Анку Мокану, заявили на слуханні 11 грудня 2009 року, що вони не мали наміру оскаржувати рішення не висувати звинувачень саме колишньому Президенту і що вони лише прагнули того, щоби винні у вбивствах були встановлені та притягнуті до відповідальності. Після розгляду апеляції цивільних позивачів з питань права вказане рішення було залишено у силі колегією з дев'яти суддів Вищого суду у рішенні від 25 жовтня 2010 року.

4. Слідчі заходи щодо обставин загибелі пана Велику-Валентина Мокану

133. У відповідності до судово-медичного звіту чоловік пані Анки Мокану помер в результаті кульових поранень, спричинених третьою стороною.

134. Заявниця вперше подала конкретне клопотання щодо залучення до провадження в якості цивільного позивача 11 грудня 2000 року. Того ж самого дня заявниця та інші цивільні позивачі (родичі трьох інших осіб, які були вбиті під час подій 13 і 14 червня 1990 року) подали спільні клопотання, які містили позицію щодо встановлення осіб, відповідальних за вбивства їхніх родичів, та їхні вимоги щодо компенсації.

135. 14 лютого 2007 року прокуратура вперше допитала заявницю для цілей розслідування. За участю запрошеного нею адвоката вона показала, що її чоловік не повернувся додому ввечері 13 червня 1990 року, це викликало в неї занепокоєння і вона безуспішно прошукала його весь наступний день, і що вона у подальшому дізналася із засобів масової інформації, що його було вбито пострілом в голову. Жодний слідчий чи офіційний представник не відвідав її, вона також не була офіційно викликана для цілей розслідування; лише кілька журналістів приходили відвідати її. Вона показала, що будучи двадцятирічною та не маючи роботи на той час, з часу загибелі чоловіка одна виховувала їхніх двох дітей – двомісячну доньку (народжену в квітні 1990 року) та дворічного сина.

136. Документи у наданих Суду матеріалах не містять вказівки на те, чи повідомляли пані Анку Мокану про хід розслідування вбивства її чоловіка за обтяжуючих обставин після рішення Вищого суду касації і юстиції від 17 грудня 2007 року про повернення справи прокуратурі.

5. Подальший хід розслідування обвинувачень у жорстокому поводженні

137. Між 26 листопада 1997 року і 12 червня 2006 року кримінальні провадження були розпочаті проти 37 осіб – 28 цивільних осіб і 9 військовослужбовців - в основному за акти підбурювання до заколоту, вчинені у ході подій червня 1990 року. Колишній Президент Румунії був у числі цих осіб. Йому 9 червня 2005 року було пред'явлено обвинувачення в участі у геноциді (пункти (а), (b) і (с) статті 357 Кримінального кодексу), пропаганді війни (стаття 356), нелюдському поводженні (стаття 358), підбурюванні до заколоту (стаття 162) та в актах диверсії (стаття 163).

Переважає більшість із 28 обвинувачених цивільних осіб були директорами вугільних компаній, керівниками профспілок шахтарів та

високопоставленими державними службовцями Міністерства вугільної промисловості.

138. 16 вересня 1998 року цій гілці розслідування було присвоєно номер справи 75/P/1998 (дивись пункт 106 вище).

139. 19 грудня 2007 року військове управління прокуратури при Вищому суді касації і юстиції постановило поділити на дві частини матеріали справи № 75/P/1998, одну – щодо обвинувачень проти 28 цивільних, включаючи колишнього Президента Румунії і колишнього голови Служби розвідки Румунії, а іншу – щодо обвинувачень проти дев'яти військовослужбовців. Розслідуванням щодо 28 цивільних осіб мало займатися відповідне цивільне управління тієї ж прокуратури.

140. Рішенням від 27 лютого 2008 року головний прокурор військового управління прокуратури скасував рішення від 19 грудня 2007 року, встановивши, що з огляду на тісний зв'язок між подіями, єдина прокуратура, а саме відповідне цивільне управління, повинно дослідити всю повноту справи щодо всіх обвинувачених, і цивільних, і військових.

141. На виконання цього рішення військове управління прокуратури при Вищому суді касації і юстиції 29 квітня 2008 року також уступило свою юрисдикцію на користь відповідного цивільного управління для розслідування обвинувачень проти дев'яти військовослужбовців, включаючи кількох генералів - колишнього Міністра внутрішніх справ та колишнього керівника поліції.

142. Рішення від 29 квітня 2008 року містило перелік понад тисячі потерпілих, яких було затримано і піддано жорстокому поводженню, особливо у приміщеннях Школи офіцерів Банеаса і військової частини Мегуреле. До цього списку потерпілих був включений і пан Марін Стойка. Рішення також містило перелік організацій, яким було завдано шкоди в ході жорстокої розправи у період з 13 по 15 червня 1990 року, включаючи і Асоціацію-заявника.

143. Це рішення також містило посилання на “виявлення приблизно 100 осіб, які загинули під час подій 13-15 червня 1990 року”.

144. Воно також містило перелік державних компаній, які надали робітників для нападів у Бухаресті. Цей список, зокрема, включав 20 вугільних компаній з усієї країни та заводів з 11 міст (Келераші, Александрія, Алба-Юлія, Крайова, Констанца, Дева, Джурджу, Галац, Брашов, Слатіна і Бузеу), а також трьох заводів у Бухаресті.

145. На виконання цього рішення військове управління прокуратури 5 травня 2008 року відправило 209 томів справи № 75/P/1998, які містили загалом близько 50,000 сторінок, до відповідного цивільного управління прокуратури.

146. 26 травня 2008 року управління прокуратури при Вищому суді касації і юстиції, яке одержало всі матеріали справи, а саме управління кримінальних проваджень і криміналістики, постановило, що воно не

має юрисдикції, та поступилося юрисдикцією на користь ще іншого управління тієї ж прокуратури, а саме - директорату з розслідування організованої злочинності і тероризму (*Direcția de Investigare a Infracțiunilor de Criminalitate Organizată și Terorism – the DIICOT*).

147. Рішенням від 10 березня 2009 року відповідний директорат прокуратури при Вищому суді касації і юстиції (DPCOT) вирішив не починати судового переслідування проти колишнього голови Служби розвідки Румунії у підбурюванні до заколоту, оскільки сплили строки давності притягнення до відповідальності за цей злочин, і не починати такого переслідування проти більшості з 27 цивільних обвинувачених – директорів вугільних компаній, керівників профспілок шахтарів, високопоставлених державних службовців Міністерства вугільної промисловості та місцевих органів влади – на тій підставі, що не було виявлено елементів складу цього злочину.

148. Приймаючи вказане рішення, прокуратура виходила з того, що діючи відповідно у якості Глави Держави, Міністра внутрішніх справ, його заступника чи керівника поліції, деякі обвинувачені виконували державні владні функції, і було б нелогічним думати, що вони могли вчинити дії, які здатні були підірвати їхню власну владу. Що ж стосується шахтарів та інших робітників, які прибули до Бухаресту 14 червня 1990 року, прокуратура вирішила, що вони “перетворилися у сили безпеки” і були переконані у тому, що їхні дії служили державній владі. Крім того, вона зазначила, що їхнє втручання було марним, оскільки проведена парашутистами у приміщенні телевізійної станції операція дозволила відновити порядок в столиці приблизно о 1 годині ночі 14 червня 1990 року.

149. Прокуратура також припинила провадження проти трьох обвинувачених, які на той час вже померли.

150. Насамкінець, DPCOT вирішив поступитися юрисдикцією на користь управління кримінальних проваджень і криміналістики щодо решти справи, а саме обвинувачень у нелюдському поведженні, пропаганді війни та геноциду у розумінні пунктів з (а) до (с) статті 357 Кримінального кодексу. Ці факти стосувались лише дев’яти осіб, які були обвинувачені у період 2000-2006 років, включаючи колишнього Президента.

151. 17 червня 2009 року було прийнято рішення не починати судового переслідування щодо цих обвинувачень; зміст цього рішення наведений нижче.

6. Рішення від 17 червня 2009 року не починати судового переслідування

152. 17 червня 2009 року прокуратура при Вищому суді касації і юстиції винесла рішення не розпочинати судового переслідування у справі, яка стосувалась в основному обвинувачень у нелюдському

поводженні, які впливали з 856 скарг осіб, які отримали ушкодження внаслідок актів насильства, вчинених у період з 13 до 15 червня 1990 року.

153. Згадуване рішення зазначало, що колишній Глава Держави не розглядався в якості обвинуваченого у ході розслідування.

154. Воно надавало ґрунтовний опис насильства, класифікованого як надзвичайно жорстоке і застосованого до кількох сотень людей.

155. У ньому було зазначено, що розслідування, яке проводилось понад близько дев'ятнадцяти років цивільними прокуратурами та у подальшому військовими прокуратурами, не дало змоги встановити особи правопорушників та ступінь залучення сил безпеки. Відповідний уривок з рішення викладений наступним чином:

“Розслідування, які проводились понад період близько дев'ятнадцяти років цивільними прокуратурами та у подальшому військовими прокуратурами і висновки яких містяться у матеріалах справи ... не надали змоги встановити особи шахтарів, які вчинили напад, ступінь залучення до їхніх дій сил безпеки та членів і прибічників Фронту національного порятунку і їхню роль та ступінь залучення до актів насильства, вчинених проти мешканців столиці 14 і 15 червня 1990 року.”

156. Цим рішенням було постановлено закрити провадження проти одного з обвинувачених, який на той час помер і не розпочинати судового переслідування (*scoatere de sub urmărire penală*) стосовно решта восьми обвинувачених за ті правопорушення, за якими минув строк давності, зокрема, переховування злочинця.

157. Що ж стосується правопорушень, за якими строк давності не минув, особливо що стосувалося нелюдського поводження, у рішенні зазначалось, що підстави для притягнення до відповідальності були відсутні через те, що елементів складу злочину не було виявлено або тому, що обставини подій, на які скаржились, не були доведені.

158. У цьому зв'язку було вказано, що тодішнього Главу Держави не можна було засуджувати за будь-яку форму участі у спільних діях шахтарів та збройних сил, оскільки він лише схвалив дії, які відбулися вранці 13 червня 1990 року, і втручання військових ввечері того ж дня, із заявленою метою відновлення порядку. Також було зазначено, що не було жодних даних (*date certe*), які б підтверджували обвинувачення проти нього в частині підготовки прибуття шахтарів до Бухаресту та вказівок, які їм надавались. Було зазначено, що його прохання до шахтарів захистити державні органи і відновити порядок, після якого 1,021 особа була позбавлена свободи та піддана фізичному насильству, могло бути кваліфіковано лише як підбурювання до вчинення нападу і що строки притягнення до кримінальної відповідальності за такі дії сплили.

159. Прокуратура вважала, що демонстранти та інші особи, на яких були спрямовані дії шахтарів, належали до різних етнічних груп (роми,

румуні, угорці) та соціальних категорій (інтелігенція, студенти, учні шкіл, але також робітники), і тому вони не могли розглядатися як одна єдина група чи ясно впізнавана спільнота ні підставі об'єктивних географічних, історичних, соціальних чи інших критеріїв, і що через це оскаржувані події не могли бути кваліфіковані як геноцид. Спираючись на практику Міжнародного кримінального суду щодо Колишньої Югославії, прокуратура також вирішила, що позбавлені свободи особи систематично не піддавалися жорстокому поводженню.

160. У рішенні далі зазначалося, що виступ, у якому Глава Держави спонукав шахтарів захопити і захистити Університетську площу від демонстрантів, які там отаборилися, не міг бути розцінений в якості пропаганди війни, оскільки обвинувачений не прагнув спровокувати конфлікт, а навпаки просив шахтарів “покласти край крайнощам і актам кровопролиття”.

161. Також було зазначено, що мотивом шахтарів були їхні надміру спрощені особисті переконання, розвинуті на базі колективної істерії, яка спонукала їх діяти в якості арбітрів політичної ситуації і завзятих охоронців політичного режиму, лідери якого визнали їх такими, що уповноважені “виправити” тих, хто опонував їхній легітимності. Далі прокурор зазначив правову вимогу, згідно якої для того, щоб тягнути покарання, нелюдське поводження мало бути спрямоване проти “осіб, які потрапили до рук ворогів”, і вирішив, що цей критерій не був тут дотриманий, оскільки 14 червня 1990 року у шахтарів не було більше жодних ворогів, проти яких потрібно було боротися.

162. Що стосується обвинувачень у катуванні, прокурор вирішив, що законодавство Румунії не містило жодних положень проти тортур на той час.

163. Рішення від 17 червня 2009 року аналізує кожне обвинувачення щодо кожного обвинуваченого, але не містить посилань на жодне ім'я потерпілого та не зазначає конкретні акти насильства, на які скаржився кожен з них, посиляючись на додаток, який не був наданий Суду. Воно зазначає кількість потерпілих та їх відношення до такої-то категорії, відмічаючи, наприклад, 425 осіб, які були заарештовані і утримувались у приміщенні Школи офіцерів Банеаса, чи 574 демонстрантів, які були заарештовані та ув'язнені у приміщенні військової бази Мегуреле.

7. Апеляції, подані на рішення від 17 червня 2009 року не починати судового переслідування

164. Асоціація-заявник, інші організації та особи подали скаргу на рішення від 17 червня 2009 року не починати судового переслідування, яка була відхилена 3 вересня 2009 року головним прокурором відповідного управління прокуратури при Вищому суді касації і юстиції. Приймаючи таке рішення, прокуратура виходила з того, що не

було вчинено жодних діянь, які могли бути розцінені як злочин проти людства, таких як нелюдське поводження чи геноцид.

165. Пан Марін Стойка та четверо інших потерпілих сторін також подавали скаргу на це рішення. Вона була відхилена 6 листопада 2009 року. Пан Марін Стойка подав скаргу з питань права до Вищого суду касації і юстиції.

166. 9 березня 2011 року, відхиливши подане колишнім Главою Держави заперечення *res judicata* (проти розгляду справи з посиланням на наявність чинного рішення у тій самій справі), Вищий суд касації і юстиції розглянув по суті скаргу заявника на рішення не починати судового переслідування та відхилив її.

167. У своєму рішенні він кваліфікував напад на заявника як тяжкі тілесні ушкодження (стаття 182 Кримінального кодексу), незаконний арешт, жорстоке поводження (стаття 267), катування, безпідставні каральні заходи і вимагання. Він визнав правильним рішення від 17 червня 2009 року щодо того, що судового переслідування не потрібно було починати з огляду на те, що минули строки давності притягнення до кримінальної відповідальності за розглядувані злочини, а також те, що катування не було кримінально караним злочином на той час.

168. На відміну від цього, він нічого не вирішив щодо кримінальної відповідальності за нелюдське поводження (стаття 358 Кримінального кодексу), що було предметом рішення від 29 квітня 2008 року, у якому заявник був названий потерпілим саме від нелюдського поводження, інкримінованого п'ятьом генералам.

8. Узагальнення і уточнення стосовно слідчих заходів

169. Як зазначив Уряд, основними слідчими заходами, проведеними у період між 1990 і 2009 роками, були наступні: більш ніж 840 допитів потерпілих сторін; заслуховування свідків у більш ніж 5,724 випадках; понад 100 судово-медичних звітів. Результати цих заходів містились у кількох тисячах сторінок документів.

(а) Слідчі заходи стосовно конкретно пана Стойки

170. 18 червня 2001 року, коли його прийняв прокурор військового управління прокуратури при Верховному суді юстиції, пан Марін Стойка подав офіційну скаргу про застосування насильства, жертвою якого за його твердженням він став у ніч з 13 на 14 червня 1990 року.

171. Його скарга була приєднана до матеріалів розслідування, яке вже було розпочато за іншими звинуваченнями, особливо у вчиненні нелюдського поводження (справа № 75/P/1998).

172. 18 жовтня 2002 року з метою розслідування стверджуваного нападу на нього заявник пройшов освідчення у Державному інституті судової медицини, який склав судово-медичний висновок. У цьому висновку було зазначено, що описані 14 червня 1990 року у медичній

документації відділення швидкої допомоги ушкодження потребували від трьох до п'яти днів лікування і не становили загрози для життя заявника.

173. У ньому було також зазначено, що заявника госпіталізували через сильні епілептичні напади у період із 31 жовтня до 28 листопада 1990 року, у лютому 1997 року, березні 2002 року та серпні 2002 року, і що його діагностували як хворого на посттравматичну вторинну епілепсію і судинні розлади (транзиторні ішемічні напади, TIAs). У висновку експерта було зазначено, що посттравматична епілепсія з'явилася після ушкодження, якого [заявник] зазнав у 1966 році.

174. 9 і 17 травня 2005 року заявник був допитаний і зміг висловити свою точку зору на події, щодо яких він скаржився, та подати свої вимоги стосовно компенсації стверджуваної матеріальної і моральної шкоди.

175. Військове управління прокуратури при Вищому суді касації і юстиції у листі від 23 травня 2005 року поінформувало його про те, що його скарга стосовно тілесних ушкоджень, які були заподіяні йому 13 червня 1990 року невстановленими військовослужбовцями і потягли за собою його госпіталізацію “у коматозному стані”, розслідувалась у рамках справи № 75/P/1998.

176. Видана 26 квітня 2006 року довідка свідчить про те, що згідно із записами у реєстрі, який вело військове управління прокуратури при Вищому суді касації і юстиції, заявник був прийнятий прокурором у 2002, 2003, 2004, 2005 і 2006 році, переважно для цілей розслідування або з метою дізнатися про прогрес у розслідуванні. Заявник подав дві додаткових скарги, 12 вересня і 4 жовтня 2006 року відповідно.

177. 23 квітня 2007 року прокурор допитав двох свідків, вказаних заявником.

178. Під час допиту 8 травня 2007 року в якості потерпілого заявник просив військового прокурора замовити другий судово-медичний звіт, оскільки вважав, що висновок 2002 року не відобразив серйозність тих ушкоджень, яких він зазнав у 1990 році, і довго триваючі ускладнення від тих ушкоджень.

179. Прокурор замовив новий висновок. Окрім іншого, він просив судових медиків перевірити, чи існував причинний зв'язок між тими ушкодженнями, яких зазнав заявник у червні 1990 року, і наявністю захворювань, на які він страждав на дату замовлення висновку.

180. Під час допиту заявнику запропонували проглянути відеозапис подій 13 червня 1990 року, включаючи події у приміщенні Державної телевізійної станції. Він впізнав себе і попросив, щоби відеозапис було долучено до матеріалів розслідування.

181. 25 червня 2007 року до матеріалів справи було долучено новий судово-медичний висновок. У ньому було відзначено, знову ж таки на основі складених 14 червня 1990 року медичних записів, що тілесні

ушкодження заявника потребували від трьох до п'яти днів лікування і що вони не становили загрози для життя. У ньому відзначалось, що не існувало причинного зв'язку між ушкодженнями, яких зазнав заявник у ніч з 13 на 14 червня 1990 року, і медичними проблемами заявника, які у подальшому вимагали численних періодів госпіталізації.

182. 30 жовтня 2007 року на прохання заявника до матеріалів справи були долучені матеріали медичного спостереження за його станом, складені відділенням швидкої допомоги лікарні Бухаресту у 1992 році.

183. Колегія лікарів Національного фонду соціального забезпечення перед цим видала заявнику свідоцтво від 24 травня 2007 року, згідно якого він страждав на “цілковите пошкодження функціональності”, яке призвело до повної втрати працездатності. Відповідні уривки з цього свідоцтва викладені наступним чином:

“З огляду на медичні записи у картці пацієнта, на документи, які були додані останнім часом ... та клінічне психіатричне дослідження, проведене 24 травня 2007 року, комісія спеціалістів і вища комісія встановили наступний клінічний діагноз: змішані розлади особистості, ускладнені органічними причинами. Гостре травматичне ушкодження мозку 1990 року (напад). Епілепсія з частковими поширеними вторинними кризами, підтвердженими клінічно та електроенцефалограмою, останнім часом нечасті ... надшлуночкові інциденти у його історії хвороби (нерегулярне серцебиття (тремтіння) і атріовентрикулярна блокада..., з поверненням до синусового ритму... після кардіостимуляції за допомогою електрошоку.

Діагноз: цілковите акцентоване пошкодження функціональності.

Працездатність: цілком втрачена, 2^{га} форма інвалідності.

Адаптивна неспроможність: 72%”

184. Між тим 10 травня 2004 року прокуратура при окружному суді Бухаресту винесла рішення не починати судового переслідування в іншій справі за наслідками розгляду скарги про замах на вбивство, поданої заявником на підставі тих самих фактів.

(b) Уточнення щодо перевірки заяви про злочин із клопотанням про приєднання до провадження в якості цивільного позивача, поданої Асоціацією-заявником

185. 9 липня 1990 року військова частина Бухаресту під № 02515 надіслала листа Асоціації-заявнику, у якому поінформувала її про те, що “представники Генеральної прокуратури (*Procuratura Generală*) склали опис речей, виявлених 14 червня 1990 року [в офісі асоціації] та помістили їх з офіційним рапортом до приміщення прокуратури Бухаресту (*Procuratura Municipiului București*)”.

186. 22 липня 1990 року два працівники поліції прийшли до офісу Асоціації-заявника. Вони відмітили, що вікна були розбиті, а замки пошкоджені, і що речі в офісі “всі були розграбовані”. Вони склали рапорт у присутності керівників асоціації та свідка.

187. 26 липня 1990 року Асоціація-заявник подала до прокуратури Бухаресту заяву про вчинення злочину, зазначивши про пограбування її офісу та напади, яких зазнали деякі з її членів 14 червня 1990 року, і вимагала повернення всіх конфіскованих матеріалів і документів. Вона просила дозволу на приєднання до кримінального провадження в якості цивільного позивача.

188. 22 жовтня 1997 року Генеральний інспекторат поліції надіслав прокуратурі при Верховному суді юстиції матеріали 21 справи, які були відкриті за наслідком подання заяв про злочини кількома особами і організаціями з приводу подій 13 і 14 червня 1990 року. Ці матеріали включали і справу № 1476/P/1990, яка стосувалась скарги Асоціації-заявника щодо жорстокого поводження, якого зазнали кілька її членів. Генеральний інспекторат поліції попросив прокуратуру інформувати його щодо заходів, яких слід було вжити з метою проведення допитів для цілей розслідування.

189. Асоціація-заявник контактувала на регулярній основі з офісом прокуратури при Верховному суді юстиції, а в подальшому при Вищому суді касації і юстиції, з метою одержання інформації про просування у розслідуванні чи подання клопотань про додаткові слідчі заходи аж до того часу, коли розслідування було закрито за рішенням не починати судового переслідування від 17 червня 2009 року.

...

ПРАВО

I. СТВЕРДЖУВАНЕ ПОРУШЕННЯ СТАТЕЙ 2 І 3 КОНВЕНЦІЇ

199. Пані Анка Мокану і пан Марін Стойка стверджували, що Держава-відповідач не виконала свої зобов'язання за процедурним аспектом статей 2 і 3 Конвенції. Вони посилались на те, що відповідні положення вимагали від Держави провести ефективне, неупереджене і ретельне розслідування, здатне призвести до встановлення і покарання осіб, відповідальних за збройне придушення демонстрацій 13 і 14 червня 1990 року, у ході якого чоловік першої заявниці пан Веліку-Валентин Мокану був вбитий з вогнепальної зброї, а другого заявника було піддано жорстокому поводженню.

Відповідні положення статті 2 передбачають:

Стаття 2

“1. Право кожного на життя охороняється законом. Нікого не може бути умисно позбавлено життя...”

Стаття 3 звучить наступним чином:

Стаття 3

“Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню.”

А. Юрисдикція Суду *ratione temporis*

200. Суд зауважує, що Уряд-відповідач не послався Великій Палаті на відсутність у Суду юрисдикції *ratione temporis*. Однак він зазначив, що Суд може розглядати подані йому заяви лише в тій частині, в якій вони стосуються періоду після 20 червня 1994 року, тобто дати, з якої Конвенція набула чинності для Румунії.

201. Суд повторює, що він має переконатися в наявності юрисдикції щодо будь-якої переданої йому на розгляд справи і тому зобов'язаний перевірити питання своєї юрисдикції на кожній стадії провадження, навіть тоді, коли з цього приводу не було подано заперечення (дивись рішення у справі «Блечіч проти Хорватії» [*Blečić v. Croatia*] [Велика Палата], заява № 59532/00, пункт 67, ECHR 2006-III).

1. Рішення Палати

202. Палата вирішила, що процедурне зобов'язання із проведення ефективного розслідування, яке випливає зі статей 2 і 3 Конвенції, еволюціонувало в окремий і автономний обов'язок, який може тягнути для Держави зобов'язання навіть тоді, коли посягання на життя або на особисту недоторканість мало місце до набуття чинності Конвенцією для цієї Держави. Приймаючи таке рішення, [Палата] вкотре повторила принципи, викладені у рішенні у справі «Шіліх проти Словенії» [*Šilih v. Slovenia*] ([Велика Палата], заява № 71463/01, рішення від 9 квітня 2009 року, пункти 159-163) і у подальшому застосовані у справах проти Румунії, у яких розглядалися події грудня 1989 року (дивись рішення у справах «Аґаче та інші проти Румунії» [*Agache and Others v. Romania*] від 20 жовтня 2009 року, заява № 2712/02, пункти 70-73; «Шандру та інші проти Румунії» [*Șandru and Others v. Romania*] від 8 грудня 2009 року, заява № 22465/03, пункт 59; і «Асоціація “21 грудня 1989” та інші проти Румунії» [*Association “21 December 1989” and Others v. Romania*] від 14 травня 2011 року, заяви №№ 33810/07 та 18817/08, пункти 114-118).

203. Вона також взяла до уваги, що для застосування процедурного зобов'язання має бути встановлено, що істотна частина процедурних кроків була чи мала бути здійснена вже після ратифікації Конвенції відповідною країною. Застосовуючи ці принципи у даній справі, Палата зауважила, що кримінальне провадження щодо насильницького придушення демонстрацій у червні 1990 року було розпочате у 1990 році і продовжувалось після 20 червня 1994 року і що значна частина процесуальних заходів була проведена після цієї дати.

204. Тому Палата визнала, що вона має юрисдикцію *ratione temporis* перевірити твердження про процедурне порушення статей 2 та 3 Конвенції, відхиливши заперечення, яке у цьому зв'язку було висунуто Урядом стосовно лише заяви пана Стойки.

2. Оцінка Суду

205. У справі «Яновец та інші проти Росії» [*Janowiec and Others v. Russia*] ([Велика Палата], рішення від 21 жовтня 2013 року, заяви №№ 55508/07 і 29520/09, пункти 128-151) Суд надав додаткові уточнення щодо часових обмежень своєї юрисдикції, попередньо визначених у згаданому вище рішенні «Шіліх» (пункти 162-163), у випадках, коли йде мова про процедурне зобов'язання розслідування смертей або ж жорстокого поводження, які передували набуттю Конвенцією чинності для Держави-відповідача (“критична дата”).

206. Він визнав по суті, що його часова юрисдикція була суворо обмежена процедурними діями, які були чи мали бути здійснені після набуття чинності Конвенцією для Держави-відповідача, і залежала від існування дійсного зв'язку між подією, з якої випливало процедурне зобов'язання за статтями 2 і 3, та набуттям Конвенцією чинності. Він додав, що такий зв'язок в першу чергу визначався часовою близькістю між подією-ініціатором та критичною датою, які могли бути відділені лише розумно коротким проміжком часу, який як правило не повинен перевищувати десяти років (дивись згадане вище рішення у справі «Яновец та інші», пункт 146); в той сам час Суд чітко зазначив, що цей проміжок часу не був сам по собі вирішальним. У цьому аспекті Суд зауважив, що такий зв'язок міг бути встановлений лише у разі, коли більшість розслідування (тобто вжиття значної частини процедурних кроків для встановлення причини смерті та притягнення винних до відповідальності) здійснювалась чи мала здійснюватись у період після набуття Конвенцією чинності (дивись згадане вище рішення у справі «Яновец та інші», пункт 147).

207. У даній справі Суд повторює, що скарги щодо процедурного аспекту статей 2 і 3 Конвенції стосуються розслідування збройного придушення антиурядових демонстрацій, здійсненого 13 і 14 червня 1990 року, і що дане придушення коштувало життя чоловікові першої заявниці та втрутилося у фізичну недоторканість другого заявника. Це розслідування розпочалося у 1990 році, незабаром після тих подій, що потягло за собою, серед іншого, проведення слідчих заходів, основною метою яких було встановлення потерпілих, вбитих із застосуванням вогнепальної зброї, включаючи чоловіка першої заявниці.

208. Тому варто відзначити, що минуло чотири роки між подією-ініціатором та набуттям Конвенцією чинності для Румунії 20 червня 1994 року. Цей проміжок часу є відносно коротким. Він є меншим ніж десять років і меншим ніж розглядувані проміжки часу в аналогічних

справах, які вже розглядалися Судом (дивись згадане вище рішення у справі «Шандру на інші», пункти 55-59; рішення у справі «Пачакі та інші проти Туреччини» [*Raşacı and Others v. Turkey*] від 8 листопада 2011 року, заява № 3064/07, пункти 63-66; і рішення у справі «Юларіч проти Хорватії» [*Jularić v. Croatia*] від 20 січня 2011 року, заява № 20106/06, пункти 45-51).

209. До досягнення критичної дати небагато процесуальних заходів було проведено під час розслідування. Лише після цієї дати, і особливо з 1997 року і надалі, це розслідування набуло певної форми шляхом об'єднання десятків справ, які до цього були розпорошені, і висунення обвинувачень проти вищих військових і цивільних чиновників. Також рішення прокуратури про направлення справи до суду і судові рішення стосовно цієї справи всі були винесені після критичної дати (дивись серед інших рішення від 18 травня 2000 року про направлення справи до суду, рішення Верховного суду юстиції від 30 червня 2003 року, рішення від 27 липня 2007 року про направлення справи до суду та рішення Вищого суду касації і юстиції від 17 грудня 2007 року і від 9 березня 2011 року).

210. Іншими словами, більшість провадження і найбільш важливі процедурні кроки здійснювались після критичної дати.

211. Як наслідок, Суд робить висновок, що він має юрисдикцію *ratione temporis* перевіряти скарги, подані пані Анкою Мокану і паном Маріном Стойкою щодо процедурного аспекту статей 2 і 3 Конвенції, в тій частині, в якій вони стосуються проведення розслідування у даній справі після набуття чинності Конвенцією для Румунії.

...

С. Твердження про пропуск паном Стойкою строку для подання заяви

237. Не повторюючи дослівно попереднє заперечення, яке раніше подавалось до Палати, Уряд стверджував у частині скарги пана Маріна Стойки за статтею 3, що [заявник] мав би проявити старанність, по-перше, при поданні заяви про вчинений злочин національним органам, а, по-друге, при поданні своєї заяви до Суду.

1. Рішення Палати

238. Палата вирішила, що це друге заперечення, де стверджувалось, що пан Марін Стойка подав заяву про вчинений злочин до відповідних органів з порушенням строків, має бути приєднане до розгляду по суті скарги про порушення процедурного аспекту статті 3 Конвенції, та оголосила скаргу прийнятною.

2. Аргументи Уряду

239. Уряд зазначив, що розслідування насильницьких дій, вчинених 13 і 14 червня 1990 року, було розпочате у 1990 році і зауважив, що не зважаючи на початок цього розслідування і значні труднощі на шляху органів влади у встановленні всіх потерпілих, заявник не долучався до провадження до 2001 року.

240. У цьому відношенні Уряд вважав неприйнятним для ймовірно потерпілої особи скористатися для започаткування розслідування лише кроками, вжитими іншими особами, які не піддали сумніву основний принцип конвенційного механізму, а саме – вичерпання національних засобів правового захисту, сфокусованого на індивідуальному аспекті права на звернення.

241. Посилаючись на справи «*Toader і Міхаела Тома проти Румунії*» [*Toader and Mihaela Toma v. Romania*] (ухвала про неприйнятність від 18 вересня 2012 року, заява № 34403/05) та «*Петьо Попов проти Болгарії*» [*Petyo Popov v. Bulgaria*] (заява № 75022/01, рішення від 22 січня 2009 року), Уряд підкреслив, що Суд піддавав критиці поведінку заявників, які не спромоглися подати свої скарги щодо порушень статті 3 Конвенції до національних органів прокуратури у належній формі.

242. Оскільки заявник намагався виправдати власну пасивність стверджуваною вразливістю, яка перешкоджала йому приєднатися до слідчих проваджень, Уряд зауважив, що насильство, якому за словами заявника його було піддано у червні 1990 року, потребувало лише від трьох до п'яти днів лікування і він не був надовго госпіталізований, і що заявник не представив медичних доказів того, що його фізична чи психічна інвалідність мала причинний зв'язок з тими подіями, на які він скаржився.

243. Уряд додав також, що після 1990 року соціальний і політичний клімат був сприятливим для потерпілих і побоювання, на які заявник посилався, були відповідно безпідставними. Він стверджував у цьому зв'язку, що Суд брав до уваги вразливість потерпілих лише у край критичних ситуаціях, коли заявники висловлювали добре обґрунтовані побоювання у світлі національного контексту.

244. Посилаючись на справи «*Нарін проти Туреччини*» [*Narin v. Turkey*] (заява №18907/02, рішення від 15 грудня 2009 року) і «*Франдес проти Румунії*» [*Frandes v. Romania*] (ухвала про неприйнятність від 17 травня 2011 року, заява № 35802/05), Уряд стверджував, що Суд, який покликаний оцінювати продемонстровану сторонами старанність у зверненні до нього, визнав, що заяви могли бути відхилені як подані з порушенням строку навіть у справах щодо триваючих ситуацій. Уряд вважав, що це правило мало застосовуватись до ситуації заявників, які, подібно пану Стойці у цій справі, затримались надмірно чи без очевидної причини зі зверненням до Суду після усвідомлення того, що

розслідування, яке проводилось органами влади, втрачало ефективність, або ж після того моменту, як вони повинні були зрозуміти це. На думку Уряду, ситуація пана Стойки сильно відрізнялася від ситуації заявників у справі «*Er та інші проти Туреччини*» [*Er and Others v. Turkey*] (заява № 23016/04, рішення від 31 липня 2012 року), оскільки заявник у даній справі мав змогу в будь-який момент звертатися до органів влади, які не робили спроб приховати факти чи заперечувати стан речей.

3. Аргументи заявника

245. Заявник пояснив, що він очікував до 18 червня 2001 року перед тим як подати заяву про злочин щодо пережитого ним у ніч з 13 на 14 червня 1990 року у зв'язку з масштабом репресії, яка проводилась на той час властями і жертвами якої стали він та більш ніж тисяча інших осіб. Він вважав, що здійснюване тут розслідування стосувалось не звичайних випадків незаконного застосування сили агентами Держави, а швидше масових порушень прав людини, організованих вищими органами державної влади.

У цьому зв'язку він стверджував, що після подій червня 1990 року він перебував у такому пригніченому стані, що навряд чи був здатний полишити домівку протягом трьох місяців через страх деспотичних властей, і що його психічне і фізичне здоров'я як наслідок погіршилось настільки, що він відчував постійні психологічні проблеми.

246. Він посилався на те, що за таких обставин лише швидка реакція органів юстиції могла б переконати його і спонукати подати скаргу. Він стверджував, що жодної такої реакції не наставало до 2000 року, та доводив, що він подав скаргу саме в той період, коли дізнався про те, що вперше пред'явлено обвинувачення високопоставленим державним чиновникам і справу було направлено до суду.

247. Він зауважив, що його скарга не була відхилена національними органами влади через пропуск строків для звернення, що вона була негайно приєднана до ширшого розслідування, відкритого з приводу оскаржуваних подій, і що вона стала підставою для проведення з ним слідчих дій без жодних претензій до нього з приводу пасивності.

248. Він вважав, що неподання ним скарги до 2001 року жодним чином негативно не вплинуло на ефективність розслідування. У цьому зв'язку він посилався на те, що органи влади могли б встановити його з відеозапису, який було зроблено Державною телевізійною станцією, подій, які відбувалися в її приміщенні, чи з медичних записів, які були складені, зокрема, у ніч з 13 на 14 червня 1990 року відділенням швидкої допомоги, куди його було госпіталізовано.

Крім того, він зауважив, що четвертий пункт резолютивної частини рішення від 18 травня 2000 року про направлення справи до суду передбачав продовжити розслідування фактів позбавлення свободи,

вчинених щодо 1,300 осіб військовослужбовцями і шахтарями з ранку 13 червня 1990 року і далі, а також фактів нападів, яких зазнали сотні осіб протягом цього ж періоду.

249. Він стверджував, що грав дуже активну роль у розслідуванні з 2001 року і надалі та регулярно запитував інформацію щодо прогресу у провадженні, представляючи в якості доказу записи, зроблені у реєстрі військового управління прокуратури при Вищому суді касації і юстиції.

250. Нарешті, він вважав, що оперативніше подання скарги жодним чином не позначилося би на результатах цього розслідування, оскільки рішення від 17 червня 2009 року не починає судового переслідування також стосувалось тих потерпілих, які мали сміливість подати скаргу до 2001 року.

4. Зауваження третьої сторони

251. За позицією неурядової організації Редресс [Redress], сторони, яка виступала в якості третьої особи, шкідливий психологічний вплив жорстокого поводження на здатність постраждалих подавати скарги становив собою серйозну перешкоду для відновлення прав. Реальність цього явища була визнана, зокрема, Комітетом ООН проти катувань (згаданий вище Загальний коментар №3, 2012 рік, пункт 38).

252. Більше того, Суд визнавав, що коли зловживання були вчинені агентами держави, їхній психологічний вплив міг бути навіть більшим (рішення у справі *«Тайрер проти Сполученого Королівства»* [Tyrer v. the United Kingdom] від 25 квітня 1978 року, пункт 33, Серії А № 26).

253. Наукове дослідження засвідчило, що факт проходження через жорстоке поводження від рук соціальних чи політичних інституцій, на які покладена відповідальність за забезпечення безпеки та добробуту людей, може потягнути специфічні психологічні наслідки, які можуть пояснити зволікання із поданням скарги чи неподання її взагалі (вона посилалась, серед інших джерел, на Л. Півоварчик, А. Морено, М. Гродін, *Охорона здоров'я осіб, які постраждали від катувань*, Журнал Американської медичної асоціації, том 284(2000), сторінки 539-41). З психологічної точки зору причину такого ставлення можна віднайти у руйнуванні здатності жертв довіряти іншим особам, особливо агентам держави. Жертви агентів держави відчувають себе більш вразливими, аніж жертви звичайних злочинців, оскільки вони мало сподіваються або взагалі не мають надії на те, що їхня справа буде розслідуватися органами влади, а тим більше, коли держава продовжує репресії проти мирних демонстрантів чи не демонструє жодних ознак проведення ефективного розслідування (А. Бернет, М. Піл, *Здоров'я осіб, які постраждали від катувань і організованого насильства*, Британський медичний журнал, том 322 (2001), сторінки 606-09).

254. Це дослідження також засвідчило, що жертви, які не виступали як активісти чи демонстранти, страждали від жорстокого поводження більш глибоко, і навіть могли бути непропорційно сильно вражені застосованим насильством.

255. Беручи до уваги різні ситуації постраждалих, як з точки зору їхньої вразливості, так і перешкод в отриманні доступу до доказів, існувала зростаюча тенденція з боку національних судів до врахування цих реалій і упушення встановлених строків, коли вони погоджувалися приймати рішення за скаргами, поданими через багато років після подій, на які скаржилися піддані катуванням особи (районний суд Гааги, «*Bica Binti Silan та інші проти Нідерландів*» [*Wisah Binti Silan and Others v. the Netherlands*], 14 вересня 2011 року, пункти 4.15-4.18, Юриспруденція Нідерландів 2012, № 578; Високий суд (Англія і Уельс), «*Мутуа та інші проти Міністерства закордонних справ і у справах Співдружності*» [*Mutua and Others v. Foreign and Commonwealth Office*], 5 жовтня 2012 року, [2012] EWHC 2678 (QB); і Палата Лордів (Сполучене Королівство), «*А. проти Хор*» [*A. v. Hoare*], 30 січня 2008 року, [2008] UKHL 6, пункти 44-49).

5. Оцінка Суду

256. Суд зауважує, що Уряд посилається на запізнення заявника з поданням скарги до національних органів стосовно подій, які стали основою його заяви [до Суду]. У цьому контексті він посилається також на обов'язок старанності, який лежить на особах, що бажають звернутися до Суду.

257. Суд вважає, що питання старанності, яка має бути притаманна заявнику, тісно пов'язане із питанням про будь-яке зволікання із поданням заяви про злочин в межах національної правової системи. Взяті разом, ці аргументи можуть бути розцінені як заперечення, яке вказує на недотримання 6-місячного строку звернення за пунктом 1 статті 35 Конвенції. Тому це заперечення має бути зараз розглянуте (дивись рішення у справі «*Міку проти Румунії*» [*Micu v. Romania*] від 8 лютого 2011 року, заява № 29883/06, пункт 108).

(а) Загальні принципи

258. Суд повторює, що шестимісячний строк, передбачений у пункті 1 статті 35 Конвенції, має кілька цілей. Основною метою є збереження правової визначеності шляхом гарантування того, що справи, у яких піднімаються питання за Конвенцією, розглядаються в розумні строки, а також забезпечення того, щоб органи влади та інші зацікавлені особи не перебували у стані невизначеності протягом тривалого періоду часу (дивись рішення у справі «*Сабрі Гюнеш проти Туреччини*» [*Sabri Güneş v. Turkey*] [Велика Палата] від 29 червня 2012 року, заява № 27396/06, пункт 39; рішення у справі «*Ель-Масрі проти Колишньої*

Югославської Республіки Македонія» [*El Masri v. "the former Yugoslav Republic of Macedonia"*] [Велика Палата], заява № 39630/09, пункт 135, ECHR 2012; і ухвалу у справі «Байрам і Йілдірім проти Туреччини» [*Bayram and Yildirim v. Turkey*] (dec.), заява № 38587/97, ECHR 2002-III). Це положення позначає часові обмеження здійснюваного Судом нагляду і дає сигнал як особам, так і державним органам влади щодо періоду, поза яким такий нагляд більше не є можливим (дивись ухвалу у справі «Уокер проти Сполученого Королівства» [*Walker v. the United Kingdom*] (dec.), заява № 34979/97, ECHR 2000-I; згадане вище рішення у справі «Сабрі Гюнеш», пункт 40; і згадане вище рішення у справі «Ель-Масрі», пункт 135).

259. Як правило, шестимісячний термін починає спливати з дати остаточного рішення у процесі вичерпання національних засобів правового захисту. Однак, якщо з самого початку очевидно, що для заявника не існує ефективних засобів правового захисту, даний період починає спливати з дати дій чи заходів, які оскаржуються, або з дати, коли заявник дізнався про цю дію чи її вплив на нього, чи заподіяння йому шкоди (дивись серед багатьох інших джерел ухвалу у справі «Денніс та інші проти Сполученого Королівства» [*Dennis and Others v. the United Kingdom*] (dec.) від 2 липня 2002 року, заява № 76573/01; згадане вище рішення у справі «Сабрі Гюнеш», пункт 54; і згадане вище рішення у справі «Ель-Масрі», пункт 136).

260. Пункт 1 статті 35 не можна тлумачити таким чином, який вимагав би від заявника направлення до Суду своєї скарги перед тим, як його ситуація з відповідного питання була остаточно вирішена на національному рівні, інакше принцип субсидіарності було б порушено. Коли заявник вдається до явно існуючого засобу правового захисту і лише пізніше дізнається про обставини, які роблять цей засіб захисту неефективним, може бути доречним у цілях пункту 1 статті 35 вважати початком перебігу шестимісячного терміну дату, коли заявник вперше дізнався або повинен був дізнатися про ці обставини (дивись ухвалу у справі «Пол і Одрі Едвардс проти Сполученого Королівства» [*Paul and Audrey Edwards v. the United Kingdom*] (dec.) від 4 червня 2001 року, заява № 46477/99, і згадане вище рішення у справі «Ель-Масрі», пункт 136).

261. У справах з триваючою ситуацією перебіг періоду починається заново кожного дня і лише коли ця ситуація загалом завершується, тоді шестимісячний термін фактично розпочинає свій перебіг (дивись рішення у справі «Варнава та інші проти Туреччини» [*Varnava and Others v. Turkey*] [Велика Палата], заяви №№ 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 і 16073/90, пункт 159, ECHR-2009, і згадане вище рішення у справі «Сабрі Гюнеш», пункт 54).

262. Але не всі триваючі ситуації є однаковими. Коли час важливий для вирішення питань у справі, на заявнику лежить тягар забезпечити, щоби його чи її вимоги постали перед Судом з необхідною швидкістю для того, щоби вони гарантовано були належним чином і справедливо вирішені (дивись згадане вище рішення у справі «*Варнава та інші*», пункт 160). Це особливо стосується скарг щодо будь-яких зобов'язань за Конвенцією з приводу розслідування певних подій. Оскільки сплиव часу призводить до втрати доказів, час впливає не лише на виконання зобов'язання Держави щодо розслідування, але й на змістовність та ефективність власної перевірки Судом справи. Заявник має розпочати активні дії як тільки стане зрозуміло, що ефективного розслідування не буде забезпечено, або ж іншими словами, коли стане очевидним, що Держава-відповідач не виконає свого зобов'язання за Конвенцією (дивись ухвалу у справі «*Чірагов та інші проти Вірменії*» [*Chiragov and Others v. Armenia*] (dec.) [Велика Палата] від 14 грудня 2011 року, заява № 13216/05, пункт 136, та ухвалу у справі «*Саргсян проти Азербайджану*» [*Sargsyan v. Azerbaijan*] (dec.) [Велика Палата] від 14 грудня 2011 року, заява №. 40167/06, пункт 135, обидві посилаються на згадане вище рішення у справі «*Варнава та інші*», пункт 161).

263. Суд вже приймав рішення про те, що у справах, які стосувалися розслідування жорстокого поводження, як і у справах, що стосувалися підозрілої смерті родича, від заявників очікується вжиття заходів з метою відслідковування прогресу у розслідуванні чи його відсутності, та подання їхніх заяв з належною оперативністю відразу після того, як вони дізналися або ж мали дізнатися про відсутність ефективного кримінального розслідування (дивись згадану вище ухвалу у справі «*Булут і Явуз*»; згадану вище ухвалу у справі «*Байрам і Йілдірім*»; згадану вище ухвалу у справі «*Франдес*», пункти 18-23; та ухвалу у справі «*Аталла проти Франції*» [*Atallah v. France*] (dec.) від 30 серпня 2011 року, заява № 51987/07).

264. Звідси випливає, що зобов'язання старанності, покладене на заявників, містить два різних, але тісно пов'язаних аспекти: з одного боку, заявники повинні оперативно контактувати з національними органами стосовно прогресу у розслідуванні, що означає необхідність звертатися до них старанно, оскільки будь-яке зволікання ризикує поставити під загрозу ефективність розслідування, а з другого боку – вони повинні невідкладно направляти свої заяви до Суду, як тільки дізналися чи мали дізнатися про те, що розслідування неефективне (дивись ухвали у справі «*Насірхаєва проти Росії*» [*Nasirkhayeva v. Russia*] (dec.) від 31 травня 2011 року, заява № 1721/07; у справі «*Ахвледіані та інші проти Грузії*» [*Akhvlediani and Others v. Georgia*] (dec.) від 9 квітня 2013 року, заява № 22026/10, пункти 23-29; і у справі «*Гузар проти Молдови*» [*Gusar v. Moldova*] (dec.) від 30 квітня 2013 року, заява № 37204/02, пункти 14-17).

265. Відтак Суд повторює, що перший аспект обов'язку старанності, тобто зобов'язання оперативно звертатися до національних органів, повинен оцінюватись у світлі обставин справи. У цьому зв'язку Суд дійшов висновку, що зволікання заявника з поданням своєї скарги не є вирішальним, коли органи влади повинні були знати про те, що особа могла бути піддана жорстокому поводженню, зокрема, у випадку, якщо напад відбувається у присутності працівників поліції, оскільки обов'язок розслідування виникає у органів влади навіть за відсутності ясно вираженої скарги (дивись рішення у справі «*Велев проти Болгарії*» [*Velev v. Bulgaria*] від 16 квітня 2013 року, заява № 43531/08, пункти 59-60). Так само не впливає на прийнятність заяви зволікання у ситуації, коли заявник перебував в особливо вразливому становищі, беручи до уваги складність справи і природу стверджуваних порушень прав людини, й те, чи розумно було заявнику зачекати на розвиток подій, які могли вирішити визначальні фактичні чи правові питання (дивись згадане вище рішення у справі «*Ель-Масрі*», пункт 142).

266. Що ж стосується другого аспекту цього обов'язку старанності, а саме обов'язку заявника подати заяву до Суду як тільки він зрозуміє чи повинен був зрозуміти, що розслідування не є ефективним, - то Суд констатував, що питання визначення точного моменту часу, з якого ця фаза починається, залежить від обставин справи і що важко визначити його з точністю (дивись згадану вище ухвалу у справі «*Насірхаєва*»).

267. У визначенні межі цього обов'язку старанності для заявників, які хотіли подавати скарги на відсутність ефективного розслідування загибелі чи жорстокого поводження, Суд в останні роки переважно керувався рішеннями у справах про обов'язок старанності, покладений на тих заявників, які подавали скарги з приводу зникнення людей під час міжнародного конфлікту чи надзвичайного стану всередині країни (дивись згадане вище рішення у справі «*Варнава та інші*», пункт 165, ECHR 2009; рішення у справі «*Єтишен та інші проти Туреччини*» [*Yetişen and Others v. Turkey*] від 10 липня 2012 року, заява № 21099/06, пункти 72-85; та згадане вище рішення у справі «*Ер та інші*», пункт 52), попри відмінності між цими двома типами ситуацій.

268. Тому Суд відхиляв як запізнілі заяви у випадках, коли мала місце надмірна і не пояснена затримка з боку заявників з часу, як тільки вони дізналися чи повинні були дізнатися про те, що жодного розслідування не було розпочато або що це розслідування перейшло у пасивну стадію чи стало неефективним і, за будь-якого з цих варіантів, не було негайної і реалістичної перспективи забезпечення ефективного розслідування у майбутньому (дивись, серед іншого, згадане вище рішення у справі «*Нарін проти Туреччини*», пункт 51; ухвалу у справі «*Айдинлар та інші проти Туреччини*» [*Aydinlar and Others v. Turkey*] (dec.) від 9 березня 2010 року, заява № 3575/05; і згадану вище ухвалу у справі «*Франдес*», пункти 18-23).

Іншими словами, Суд вважав абсолютно необхідним, щоби особи, які хотіли подавати до Суду скаргу на неефективність чи відсутність як такого розслідування, надмірно не зволікали з поданням цієї заяви. Коли спливає значний проміжок часу та виникають істотні затримки та затишшя у діяльності з розслідування, тоді настане час, коли родичі мають усвідомити, що жодного ефективного розслідування не було чи не буде проведено.

269. Суд, однак, постановив, що допоки існує певний змістовний контакт між родичами і органами влади стосовно скарг і запитів про надання інформації, певні ознаки чи реалістична ймовірність просування заходів з розслідування, питання неналежної затримки з боку заявників зазвичай не виникатимуть (дивись згадане вище рішення у справі *«Варнава та інші»*, пункт 165).

(b) Застосування цих принципів у даній справі

270. Суд зауважує, що стверджуваний напад на заявника у будівлі Державної телевізійної станції, у присутності працівників поліції та військовослужбовців, мав місце у ніч з 13 на 14 червня 1990 року. Кримінальне розслідування розпочалося незабаром після цього. 18 червня 2001 року, через більш ніж одинадцять років після цих подій, заявник подав прокурору військового управління прокуратури при Верховному суді юстиції заяву про вчинення злочину (дивись пункт 170 вище). 25 червня 2008 року, через більш ніж вісімнадцять років після подій, заявник подав свою заяву до Страсбурзького суду. 17 червня 2009 року прокуратура при Вищому суді касації і юстиції вирішила припинити провадження проти тих обвинувачених, які ще були живі, через сплив строків давності притягнення до кримінальної відповідальності або відсутність підстав для такої відповідальності (дивись пункти 156-162 вище). 9 березня 2011 року Вищий суду касації і юстиції відхилив скаргу заявника на це рішення (дивись пункт 166 вище).

271. Суд далі зауважує, що у своєму запереченні Уряд критикує бездіяльність заявника у період з 1990 до 2001 року.

272. З точки зору правила шести місяців Суд має переконатися, чи заявник на час подання своєї заяви до Суду знав або ж повинен був знати протягом більш ніж шести місяців про відсутність ефективного кримінального розслідування. Його бездіяльність до подання заяви про злочин на національному рівні як така не має значення для оцінки дотримання правила шести місяців. Однак, якби Суд мав підстави для висновку, що ще до звернення до національних органів заявник вже знав чи повинен був знати про відсутність будь-якого ефективного кримінального розслідування, тоді очевидно, що його подальша заява до Суду була би завідомо подана з пропуском строку (дивись згадані вище ухвали у справах *«Байрам і Йілдірім»* та *«Булут і Явуз»*), якщо

тільки за той час не з'явилися нові докази чи інформація, яка давала би привід для появи нового зобов'язання органів влади вжити подальших слідчих заходів (дивись рішення у справі «Брекнелл проти Сполученого Королівства» [*Brecknell v. the United Kingdom*] від 27 листопада 2007 року, заява № 32457/04, пункт 71; і ухвалу у справі «Гюртекін та інші проти Кіпру» [*Gürtekin and Others v. Cyprus*] (dec.) від 11 березня 2014 року, заяви №№ 60441/13, 68206/13 і 68667/13).

273. Беручи до уваги, що він офіційно подав скаргу під час допиту прокурором військового управління прокуратури при Верховному суді юстиції, є докази, що заявник відслідковував прогрес у кримінальному розслідуванні до 18 червня 2001 року. Він виправдовував небажання подавати скаргу своєю вразливістю, причиною якої були не лише погіршення стану його здоров'я після жорстокого поводження, якого, як стверджував, він зазнав у червні 1990 року, але й те безсилля, яке він відчував через велику кількість жертв репресії, здійсненої силами безпеки, а також неспроможність органів юстиції швидко відреагувати на це, що могло би переконати його і спонукати рухатись далі.

274. Як і Комітет ООН проти катувань, процитований стороною, яка виступала в якості третьої особи, Суд визнає, що психологічний вплив жорстокого поводження, вчиненого представниками держави, може також підірвати здатність жертв скажитись на застосоване щодо них поводження і в силу цього може становити серйозну перешкоду для відновлення порушених прав жертв катування чи іншого жорстокого поводження (дивись Загальний коментар № 3, 2012, пункт 38, ...). Ці фактори можуть привести жертву у стан, коли вона не здатна зробити необхідні кроки для порушення провадження проти правопорушника без зволікання. Відповідно, як третя сторона підкреслила, ці фактори все частіше беруться до уваги на національному рівні, що призводить до певної гнучкості у ставленні до строків давності, встановлених для вимог про компенсацію за заподіяну особі шкоду (дивись пункт 255 вище).

275. Суд зауважує, що дуже мало постраждалих від подій у період з 13 до 15 червня 1990 року подали скаргу протягом перших декількох років (дивись пункт 99 вище). Насправді видається, що більшість з них знайшла в собі сміливість подати скаргу лише після розвитку подій у розслідуванні, які впливали з рішення від 16 вересня 1998 року та з рішення про направлення справи до суду від 18 травня 2000 року. Суд може лише зробити висновок з огляду на виняткові обставини у цій справі, що заявник перебував у тій ситуації, у якій було розумним для нього зачекати на розвиток подій, які могли б вирішити визначальні фактичні чи правові питання (дивись як приклад протилежного згадану вище ухвалу у справі «Ахведіані та інші», пункт 27).

Беручи до уваги згадане вище, Суд вважає, що вразливість заявника та його відчуття безсилля, які він поділяв з багатьма іншими жертвами,

які, так само як він, чекали багато років до подання скарги, становить правдоподібне і прийнятне пояснення його пасивності у період з 1990 до 2001 року.

276. Суд також відзначає, що певні інші сліди, зокрема, відеозапис, зроблений Державною телевізійною станцією, та вилучення особистих документів заявника і інших осіб, яких утримували та зняли на відео в будівлі телевізійної станції, свідчили про те, що органи влади знали чи могли з'ясувати без будь-яких серйозних труднощів особи принаймні деяких з жертв зловживань, вчинених 13 червня 1990 року у будівлі Державної телевізійної станції та навколо неї, а також тих, які були вчинені протягом наступної ночі у присутності численних військових, які поступово там розгортались (дивись згадане вище рішення у справі «Велєв», пункти 59-60). До того ж, у рішенні від 14 жовтня 1999 року та рішенні про направлення справи до суду від 18 травня 2000 року слідчим було наказано встановити всіх тих потерпілих.

277. Більше того, Суд зауважує, що рішення від 17 червня 2009 року не починати судового переслідування, підтримане рішенням Вищого суду касації і юстиції 9 березня 2011 року, застосовувалось до всіх без винятку потерпілих. Зроблений висновок щодо впливу строку давності притягнення до кримінальної відповідальності стосувався в рівній мірі як потерпілих, які подали свої скарги через кілька днів після нападу на них, так і тих, хто так само як заявник звернувся зі скаргою пізніше.

278. За цих обставин не можна зробити висновок, що затримка пана Маріна Стойки з поданням скарги була здатна підірвати ефективність розслідування (дивись як приклад протилежного згадану вище ухвалу у справі «Насірхаєва»).

У будь-якому випадку, скарга заявника була долучена до справи № 75/P/1998, яка стосувалась великої кількості потерпілих від подій 13-15 червня 1990 року. Суд також зауважує, що рішення від 29 квітня 2008 року, у якому військове управління прокуратури постановило, що воно не має юрисдикції і направило справу до звичайного кримінального управління для перевірки, поміж іншого, обвинувачень у нелюдському поводженні, висунутих проти високопоставлених чиновників збройних сил та керівників держави того часу, включало імена більш ніж тисячі потерпілих (дивись пункт 143 вище). Тому за розслідування взялися за цілком виняткових обставин.

279. Більше того, Суд відзначає, що починаючи з 2001 року і надалі існував змістовний зв'язок між заявником і органами влади в контексті скарги першого і його запитів про інформацію, які він подавав кожний рік, особисто відвідуючи прокуратуру, щоби поцікавитись прогресом у розслідуванні. До того ж, були відчутні ознаки того, що розслідування просувалось, серед них зокрема - послідовні рішення про пред'явлення обвинувачення високопоставленим цивільним і військовим чинам, а

також слідчі дії стосовно заявника, включаючи дві проведені судово-медичні експертизи.

280. Враховуючи розвиток подій у розслідуванні після 2001 року, його обсяг та складність, з чим усім погоджується і Уряд, Суд вважає, що після подання своєї скарги до компетентних національних органів заявник міг обґрунтовано сподіватися, що розслідування ефективне, та міг розумно очікувати на його завершення так довго, допоки існувала реалістична можливість дальшого просування слідчих заходів (дивись з урахуванням відповідних відмінностей рішення у справі «*Палич проти Боснії і Герцеговини*» [*Palić v. Bosnia and Herzegovina*] від 15 лютого 2011 року, заява № 4704/04, пункт 52).

281. Заявник подав заяву до Суду 25 червня 2008 року, через понад сім років після подання своєї заяви про вчинення злочину до органів прокуратури. Розслідування на той час все ще тривало і проводились слідчі заходи. З наведених вище причин (дивись пункт 279), які все ще були чинними принаймні станом на час подання заявником його заяви до Суду, йому не можна докоряти тим, що він чекав занадто довго.

282. Більше того, Суд зауважує, що остаточне національне рішення у справі заявника – це вищезазначене рішення від 9 березня 2011 року.

283. У світлі вищенаведеного Суд вважає, що заява не була подана із пропуском терміну для її подання. Тому заперечення Уряду повинні бути відхилені.

D. Стверджуване порушення статей 2 і 3 Конвенції

1. Рішення Палати

284. Палата розглядала окремо скарги по суті за статтею 2 і статтею 3 Конвенції. Вона дійшла висновку, що було допущено порушення процедурного аспекту статті 2 стосовно пані Анки Мокану і що не було допущено порушення процедурного аспекту статті 3 Конвенції стосовно пана Маріна Стойки.

(а) Частина рішення стосовно пані Анки Мокану

285. Стосовно пані Анки Мокану Палата зазначила, що кримінальне розслідування за фактом вбивства чоловіка заявниці було розпочате у 1990 році і що воно все ще тривало через понад двадцять років після початку. Вона зробила висновок, що таке розслідування не відповідало вимозі швидкості.

286. Вона також зауважила, що у 1994 році справа розслідувалась військовою прокуратурою, яка не була незалежним органом слідства, і що недоліки розслідування, визнані самими національними судами, так і не були в подальшому виправлені.

287. Було також відзначено, що пані Анка Мокану отримала доступ до розслідування із запізненням, і що вона не була належним чином поінформована про його просування.

288. Далі Палата зазначила, що те, що було на кону у цій справі, а саме - право великої кількості потерпілих знати, що трапилося, і як наслідок, право на ефективне розслідування і, за наявності підстав - на компенсацію, було настільки значущим для румунського суспільства, що воно повинно було спонукати національні органи влади діяти у справі швидко і без невиправданих затримок для того, щоб запобігти будь-яким можливим проявам безкарності за певні діяння.

289. З огляду на ці міркування Палата зробила висновок, що мало місце порушення процедурного аспекту статті 2 Конвенції.

(b) Частина рішення стосовно пана Маріна Стойки

290. Стосовно пана Маріна Стойки Палата визнала, що оскільки для відповідних національних органів влади існував обов'язок розпочати розслідування і вжити заходів як тільки твердження щодо жорстокого поводження були доведені до їхнього відома, то й на зацікавлених осіб також покладался обов'язок проявляти старанність та ініціативу. Тому Палата надала особливу вагу тому факту, що заявник не довів свою скаргу з приводу насильства, якому він був підданий 13 червня 1990 року, до відома властей протягом одинадцяти років після тих подій.

291. Вона зазначила, що розглядувана скарга була приєднана до матеріалів справи №75/P/1998, яка стосувалася, зокрема, розслідування обвинувачень у нелюдському поводженні, і що у контексті цієї справи декілька слідчих дій, включаючи дві судово-медичні експертизи, було проведено із заявником.

292. Однак вона зауважила, що згідно матеріалів справи на момент подання заявником його скарги вже спливав строк давності притягнення до відповідальності за національним правом за деякі злочини, зокрема, за напад і неправомірну поведінку.

293. І хоча Палата могла погодитись, що у ситуаціях з масовими порушеннями фундаментальних прав доречно було приймати до уваги вразливість жертв, особливо можливу неспроможність подавати скарги через страх відплати, вона не знайшла переконливого аргументу, який би виправдав пасивність заявника та його рішення чекати одинадцять років перед поданням своєї скарги відповідним органам влади.

294. Відповідно, Палата зробила висновок про відсутність порушень процедурного аспекту статті 3 Конвенції.

2. Аргументи заявників

295. Заявники стверджували, що процедурний аспект статей 2 і 3 [Конвенції] було у цій справі порушено. Вони вважали, що обов'язок проведення розслідування за власною ініціативою, який містився у цих

конвенційних положеннях, покладался на органи влади національним і міжнародним правом. Цей обов'язок був ще сильніший у даній справі, в якій мова йшла не про звичайні інциденти незаконного застосування сили представниками держави, а про конфлікт, який розпалювався тодішньою владою і протиставляв різні верстви населення, включаючи етнічні групи, одна проти одної.

296. У цьому зв'язку вони підкреслили, що беручи до уваги велику кількість жертв оскаржуваних подій, розслідування, які стосувались їх як потерпілих, стосувались злочинів, які не мали строків давності, таких як геноцид чи нелюдське поводження. Вони доводили, що це покладало на органи влади навіть більший обов'язок розслідування, який вони не виконали.

Пані Мокану зазначала також, що її не інформували про прогрес у розслідуванні після 2009 року.

297. Пан Марін Стойка вважав, що Суду слід дослідити в цілому розслідування у даній справі, у якій обвинуваченими виступали вищі посадовці держави, і не обмежуватись дослідженням лише тієї частини розслідування, яка мала відношення до завданого йому насильства. Він доводив, що для цілей оцінки справи за процедурним аспектом статті 3 розслідування не має розбиватись на частини і що акти насильства, які до нього застосовувались, не можуть розглядатись відокремлено.

298. Пан Стойка стверджував, що ті події, на які розслідування мало пролити світло, були особливо важливими для недавньої румунської історії, оскільки відбулися в контексті переходу до демократичного суспільства та були частиною процесу, який розпочався із падіння диктаторського режиму у грудні 1989 року. Зазначаючи, що ті події мали значення для дуже багатьох людей, заявник зробив висновок, що розглядуване розслідування було єдиним засобом для румунського суспільства довідатись істину про цей епізод сучасної історії країни, і що цей фактор повинен був підштовхнути компетентні органи вжити відповідних заходів, що ними зроблено не було.

299. У цьому зв'язку, він, зокрема, стверджував, що припинивши розслідування з приводу нелюдського поводження через відсутність елементів складу злочину, прокурор у своєму рішенні від 17 червня 2009 року неправильно витлумачив закон, оскільки його висновок суперечив відповідній практиці Вищого суду касації і юстиції.

300. Крім того, в частині розслідування злочинів, за вчинення яких минули строки давності, він вважав, що строки давності повинні були призупинятись на весь той період, поки обвинувачені обіймали високі державні посади.

301. Нарешті, заявник стверджував, що з огляду на особливості цієї справи, пізні подання ним скарги не мало значення для дослідження заяви про порушення процедурного аспекту статті 3 і що це жодним чином не перешкоджало розслідуванню. У цьому зв'язку він зауважив,

що рішення від 14 жовтня 1999 року і четвертий пункт рішення про направлення справи до суду від 18 травня 2000 року покладало на слідчих обов'язок встановити всіх жертв репресії. Він стверджував також, що органам влади було відразу ж достеменно відомо про його ситуацію.

3. Аргументи Уряду

(а) Стосовно пані Анки Мокану

302. Посилаючись на певні слідчі заходи у національному провадженні, Уряд стверджував, що національні органи влади дотримались свого зобов'язання провести ефективне розслідування обставин смерті чоловіка пані Анки Мокану, і що всі необхідні процесуальні дії для встановлення істини про цю смерть і, зокрема, про фактичні обставини, за яких вона сталася, були проведені у контексті цього розслідування.

303. Він зазначив, що органи юстиції повинні були відокремити розслідування у кілька справ, залежно від обвинувачених, злочинів чи цивільних позивачів, яких воно стосувалося, враховуючи складність подій, які відбулися у червні 1990 року у Бухаресті, і що з тієї ж самої причини вони повинні були об'єднати разом складний масив доказів, включаючи понад 5,700 показань свідків.

304. У цьому зв'язку він закликав Суд взяти до уваги нетиповий характер цього розслідування, причиною чого була не лише велика кількість залучених людей, а й той факт, що воно стосувалося чутливої для Румунії історичної події. Він підкреслював, що особиста ситуація заявників являла собою лиш одну частину величезного ланцюга подій, які відбулися в ході багаточисленних демонстрацій у Бухаресті і які призвели до актів насильства, а тому ці ситуації не можна аналізувати відокремлено від загального контексту матеріалів справи.

305. Уряд стверджував, що з 2000 року і донині не було жодних періодів бездіяльності, провина за які лежала би на органах влади.

306. Він також зауважив, що не оскаржував висновки Палати щодо тривалості розслідування, але додав, що це пояснюється потребою виправити початкові недоліки у розслідуванні і бажанням забезпечити залучення заявниці до провадження.

(b) Стосовно пана Маріна Стойки

307. Що стосується пана Маріна Стойки, то Уряд вказав, що органи влади стикнулися з труднощами у встановленні всіх постраждалих та залученні їх до провадження, оскільки далеко не всі з них відразу ж подали скарги.

308. Він стверджував, що висновок розслідування про вплив строків давності притягнення до кримінальної відповідальності був коректним,

оскільки вчинене щодо заявника жорстоке поводження не підпадало під категорію злочинів проти людяності. Він наголосив, що даний висновок не мав на меті привнести атмосферу безкарності за трагічні події 1990 року, а був результатом застосування процедурних правил національного права, зокрема, розумних строків давності, які мали діапазон від трьох до п'ятнадцяти років.

309. У цій справі не було особливих обставин, які виправдовували б покладення на органи влади посиленого обов'язку розслідування.

310. Більше того, у випадку численних порушень фундаментальних прав загальна істина не обов'язково встановлюється через з'ясування кожної окремої ситуації. За таких обставин розслідування могло досягнути своєї мети (встановлення загальної істини) навіть у випадку, якби воно ускладнювалось в окремій індивідуальній справі повною пасивністю відповідної жертви.

4. Коментарі третьої сторони

311. Сторона, яка виступала в якості третьої особи, зазначила, що протягом останніх десяти років європейське та міжнародне право все більше уваги приділяло питанням боротьби з безкарністю у випадках катувань і жорстокого, нелюдського чи такого, що принижує гідність, поводження чи покарання, та визнання права жертви на ефективний засіб правового захисту та компенсацію. У цьому зв'язку вона зробила посилання на декілька міжнародних текстів, зокрема, на Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо викорінення безкарності за серйозні порушення прав людини (прийняті 30 березня 2011 року). Відповідно до цих Рекомендацій, "той факт, що потерпілий бажає не подавати офіційної скарги, пізніше відкликає таку скаргу чи вирішує припинити провадження, не звільняє органи влади від їх зобов'язання провести ефективне розслідування, якщо є підстави вважати, що мало місце серйозне порушення прав людини".

312. Третя сторона наголосила, що стаття 3 Конвенції вимагає від Держав запроваджувати таке кримінальне законодавство, яке дозволяє ефективно покарати серйозні порушення прав людини адекватними санкціями (вона послалася на рішення у справі «*М.С. проти Болгарії*» [*M.C. v. Bulgaria*], заява № 39272/98, пункт 150, ECHR 2003-XII; у справі «*Чамдерелі проти Туреччини*» [*Çamdereli v. Turkey*] від 17 липня 2008 року, заява №28433/02, пункт 38; і у справі «*Гафген проти Німеччини*» [*Gäfgen v. Germany*] [Велика Палата], заява № 22978/05, пункт 117, ECHR 2010). Вона зробила висновок, що строки давності мають бути адаптовані до особливостей такого роду справ, які, поміж іншого, характеризуються вразливістю жертв, особливо у випадках жорстокого поводження, заподіяного представниками держави.

313. Посилаючись на справу, яка розглядалася Міжнародним трибуналом щодо колишньої Югославії (Судова палата, *Прокурор*

проти Фурунджія [*Prosecutor v. Furundžija*], справа № ІТ-95-17/1-Т, рішення від 10 грудня 1998 року), вона зазначила, що незастосовність строків давності кримінальної відповідальності до військових злочинів та злочинів проти людяності була одностайно визнаним принципом, але даний принцип не обмежувався лише цим типом злочинів. Вона додала, що Комітет ООН з прав людини поділяв цю позицію у тому, що стосувалося кричущих порушень фундаментальних прав людини, і що за позицією Комітету строки давності не повинні застосовуватись до інших форм жорстокого поводження (Загальний коментар №3, 2012, пункт 40,...).

5. Оцінка Суду

(а) Загальні принципи

314. Суд розглядатиме разом заяви, подані пані Анкою Мокану і паном Маріном Стойкою за статтями 2 і 3 Конвенції, через близькість принципів, які впливають з обох цих положень, і є добре усталеними та узагальнені, зокрема, у рішеннях у справі «*Начова та інші проти Болгарії*» [*Nachova and Others v. Bulgaria*] ([Велика Палата], заяви №№ 43577/98 і 43579/98, пункти 110 та 112-113, ECHR 2005-VII); у справі «*Рамсахай та інші проти Нідерландів*» [*Ramsahai and Others v. the Netherlands*] ([Велика Палата], заява № 52391/99, пункти 324-325, ECHR 2007-II); у справі «*Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства*» [*Al-Skeini and Others v. the United Kingdom*] ([Велика Палата], заява № 55721/07, пункти 162-167, ECHR 2011); і у згаданій вище справі «*Ель-Масрі*» (пункти 182-185).

315. Суд уже зазначав, що у процесі інтерпретації статей 2 і 3 має виходити з усвідомлення того, що предмет і мета Конвенції як інструменту захисту конкретних людей вимагають такого тлумачення і застосування її положень, яке забезпечує реальність і ефективність її гарантій. Він ще раз повторює, що як стаття 3, так і стаття 2, повинні розглядатись як одні з найбільш фундаментальних положень Конвенції як такі, що втілюють основоположні цінності демократичних спільнот, які входять до Ради Європи (дивись рішення у справі «*Сьорінг проти Сполученого Королівства*» [*Soering v. the United Kingdom*] від 7 липня 1989 року, Серії А №161, р. 34, пункт 88). На відміну від інших норм у Конвенції, вони викладені в абсолютних термінах, без винятків або застережень, та без можливостей відступу за статтею 15 Конвенції (дивись згадане вище рішення у справі «*Аль-Скейні та інші*», пункт 162).

316. Загальна юридична заборона свавільного позбавлення життя чи катування, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання від дій представників державної влади виявилась би неефективною на практиці, якби не існувало жодної процедури чи для

перевірки законності застосування представниками держави летальної сили, чи для розслідування свавільних вбивств та тверджень про жорстоке поводження з особами, які перебували під їхнім контролем (дивись згадані вище рішення у справі «Аль-Скейні та інші», пункт 163, і у справі «Ель-Масрі», пункт 182).

317. Тому, враховуючи загальне зобов'язання держави за статтею 1 Конвенції “гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені Конвенцією”, положення статей 2 та 3 Конвенції за своїм змістом вимагають проведення в тій чи іншій формі ефективного офіційного розслідування як тоді, коли йдеться про загибель осіб внаслідок застосування сили, зокрема, представниками державної влади (дивись рішення у справі «Мак Канн та інші проти Сполученого Королівства» [*McCann and Others v. the United Kingdom*] від 27 вересня 1995 року, пункт 161, Серії А №324), так і тоді, коли особа робить правдоподібне твердження про те, що вона зазнала поводження всупереч статті 3 Конвенції в руках, зокрема, поліції чи інших подібних органів влади (дивись рішення у справі «Ассенов та інші проти Болгарії» [*Assenov and Others v. Bulgaria*] від 28 жовтня 1998 року, пункт 102, Збірка рішень 1998-VIII).

318. Важливою метою такого розслідування є забезпечення ефективного застосування національного законодавства, яке гарантує право на життя та забороняє катування, нелюдське і таке, що принижує гідність, поводження і покарання, у разі причетності представників держави чи її органів, а також забезпечення їхньої відповідальності за випадки загибелі та жорстокого поводження, у яких вони винні (дивись згадане вище рішення у справі «Начова та інші», пункт 110, і рішення у справі «Ахмет Озкан та інші проти Туреччини» [*Ahmet Özkan and Others v. Turkey*] від 6 квітня 2004 року, заява № 21689/93, пункти 310 і 358).

319. Суд уже зазначав, що процедурний обов'язок за статтями 2 і 3 залишається чинним і в складних, з точки зору безпеки, умовах, у тому числі й в контексті збройного конфлікту. Навіть коли події, які тягнуть за собою обов'язок розслідування, відбуваються в умовах повсюдного насильства і на шляху у слідчих можуть виникати перешкоди і певні обмежувальні умови можуть спонукати до використання менш ефективних слідчих заходів або спричинити затримки в розслідуванні, фактом залишається те, що статті 2 і 3 вимагають, щоби всі необхідні з розумної точки зору заходи були вжиті для забезпечення ефективного і незалежного розслідування (дивись згадане вище рішення у справі «Аль-Скейні та інші», пункт 164).

320. Загалом кажучи, для того, щоб розслідування було ефективним, особи, відповідальні за його проведення, повинні бути незалежними від тих, щодо кого воно здійснюється. Це означає не лише відсутність ієрархічного чи інституціонального зв'язку, але також і практичну

незалежність (дивись згадане вище рішення у справі «*Начова та інші*», пункт 110, та рішення у справі «*Халат проти Туреччини*» [*Halat v. Turkey*] від 8 листопада 2011 року, заява № 23607/08, пункт 51).

321. Який би спосіб не було обрано, органи влади повинні діяти за власною ініціативою. На додаток, для того, щоби бути ефективним, розслідування має бути здатним привести до встановлення і покарання винних осіб. Воно також має бути достатньо широким, щоб дати змогу слідчим органам ураховувати не лише дії представників державної влади, які безпосередньо і незаконно застосували летальну силу, але й всі супутні обставини (дивись згадане вище рішення у справі «*Аль-Скейні та інші*», пункт 163).

322. Хоча це не є зобов'язанням результату, а є обов'язком вжити заходів, будь-який недолік розслідування, який підриває його здатність встановити обставини справи або особу винних, ризикує порушити потрібний стандарт ефективності (дивись згадане вище рішення у справі «*Ель-Масрі*», пункт 183).

323. Вимога невідкладності і розумної швидкості є безумовною у цьому контексті. Хоча й можуть існувати перешкоди і труднощі, які перешкоджають прогресу у розслідуванні в окремій ситуації, швидка відповідь властей у вигляді розслідування застосування летальної сили чи тверджень про застосування жорстокого поводження загалом може розглядатись як ключовий аспект у підтриманні довіри суспільства до їх відданості верховенству права та в уникненні враження наявності змови чи терпимості до незаконних діянь (дивись рішення у справі «*Мак Керр проти Сполученого Королівства*» [*McKerr v. the United Kingdom*], заява № 28883/95, пункт 114, ECHR 2001-III).

324. У всіх справах близький родич потерпілого має бути залучений до відповідного провадження тією мірою, в якій це необхідно для забезпечення його законних інтересів. Рівною мірою, коли йдеться про статтю 3, потерпілий повинен мати змогу приймати ефективну участь у розслідуванні (дивись згадане вище рішення у справі «*Мак Керр*», пункт 115).

325. Нарешті, розслідування повинно бути ретельним, тобто органи влади мають завжди робити серйозну спробу з'ясувати те, що сталося, і не повинні покладатися на поспішні чи необґрунтовані висновки для закриття свого розслідування (дивись згадане вище рішення у справі «*Ель-Масрі*», пункт 183).

326. Суд також раніше постановляв, що у справах, які стосуються катувань чи жорстокого поводження з боку представників держави, кримінальні провадження не повинні припинятися через сплив строків давності, і що актів амністії та помилування не слід допускати у таких справах (дивись рішення у справі «*Абдулсамет Яман проти Туреччини*» [*Abdülşamet Yaman v. Turkey*] від 2 листопада 2004 року, заява № 32446/96, пункт 55; рішення у справі «*Етер проти Туреччини*»

[*Yeter v. Turkey*] від 13 січня 2009 року, заява № 33750/03, пункт 70; і згадане вище рішення у справі «Асоціація “21 грудня 1989” та інші», пункт 144). Більше того, спосіб, у який строк давності застосовується, повинен відповідати вимогам Конвенції. Тому важко погодитись з негнучкими строками давності, з яких немає жодних винятків (дивись з урахуванням відповідних відмінностей рішення у справі «Рьоман проти Фінляндії» [*Röman v. Finland*] від 29 січня 2013 року, заява № 13072/05, пункт 50).

(b) Застосування цих принципів у даній справі

327. У даній справі Суд зауважує, що органи влади за власною ініціативою розпочали кримінальне провадження незабаром після подій червня 1990 року. З самого початку розслідування стосувалось загибелі від вогнепальних поранень чоловіка пані Анки Мокану та інших осіб, а також жорстокого поводження по відношенню до інших осіб за тих самих обставин.

Суд також відзначає, що розслідування початково було розділено на кілька сотень окремих кримінальних справ (дивись пункти 82-87 вище) і що у подальшому воно було об'єднано, а після цього знову розбито в декілька етапів на чотири, дві, а потім три гілки.

328. Як впливає з рішення, винесеного 14 жовтня 1999 року військовим управлінням прокуратури при Верховному суді юстиції, перед цим розслідуванням стояло також завдання встановити всіх потерпілих від застосованих з 13 по 15 червня 1990 року репресій. Тому воно стосувалось і пана Маріна Стойки, принаймні з 18 червня 2001 року, тобто з дати, коли він офіційно звернувся зі скаргою.

Суд зауважує, що дуже велика кількість кримінальних справ була порушена на національному рівні. Однак враховуючи, що всі ці справи були породжені тими самими подіями, що в дійсності призвело до їх перегруповання рішенням прокуратури при Верховному суді юстиції в одну єдину справу у 1997 році, Суд вважає, що він по суті має справу з одним і тим самим розслідуванням. Навіть якби Суд вважав, що справа стосується двох різних розслідувань, одного - щодо пані Анки Мокану і другого – щодо пана Маріна Стойки, його висновки з приводу його ефективності були б такими ж самими з викладених нижче причин.

329. Суд зазначає, що розслідування стосовно ситуації з пані Анкою Мокану все ще триває. Рішення Вищого суду касації і юстиції від 17 грудня 2007 року, яким було повернуто назад прокуратурі справу про обвинувачення, початково пред'явлені чотирьом військовим, є самим останнім судовим рішенням, винесеним у справі першої заявниці.

330. Суд зауважує, що частина розслідування, яка стосувалася пана Маріна Стойки і зачіпала 37 високопоставлених цивільних і військових чиновників, включаючи колишнього Главу Держави та двох колишніх

міністрів (внутрішніх справ і оборони), була припинена рішенням, винесеним 9 березня 2011 року Вищим судом касації і юстиції.

331. Суд повторює, що його компетенція *ratione temporis* дозволяє йому розглянути лише ту частину розслідування, яка відбувалась після 20 червня 1994 року, тобто дати, з якої Конвенція набула чинності для Румунії (дивись пункт 211 вище). Відповідно, Суд перевірить, чи після цієї дати проведене у цій справі розслідування відповідало критеріям ефективності, викладеним вище.

i. Незалежність розслідування

332. Суд зауважує, що з 1997 року, через кілька років після набуття Конвенцією чинності для Румунії, і до початку 2008 року дана справа розслідувалась військовим управлінням прокуратури при Верховному суді юстиції (з 2003 року – при Вищому суді касації і юстиції). Також Суд відзначає, що у ситуації пані Анки Мокану розслідування до цього часу здійснюється військовою прокуратурою, після того як 6 червня 2013 року звичайна прокуратура відмовилась від своєї юрисдикції (дивись пункт 123 вище).

333. У цьому зв'язку Велика Палата підтримує висновок Палати про те, що розслідування було доручене військовим прокурорам, які так само як і обвинувачені (двоє з яких були генералами), були офіцерами та перебували у відносинах субординації в системі військової ієрархії, висновок, який вже давав Суду підстави констатувати порушення процедурного аспекту статті 2 і статті 3 Конвенції у попередніх справах проти Румунії (дивись рішення у справі «*Барбу Ангелеску проти Румунії*» [*Barbu Anghelescu v. Romania*] від 5 жовтня 2004 року, заява № 46430/99, пункт 67; рішення у справі «*Бурсук проти Румунії*» [*Bursuc v. Romania*] від 12 жовтня 2004 року, заява № 42066/98, пункт 107; згадане вище рішення у справі «*Шандру на інші*», пункт 74; згадане вище рішення у справі «*Асоціація “21 грудня 1989” та інші*», пункт 137; і рішення у справі «*Крянїчану і Фрумушану проти Румунії*» [*Crăiniceanu and Frumușanu v. Romania*] від 24 квітня 2012 року, заява № 12442/04, пункт 92).

334. Велика кількість порушень, виявлених у справах, подібних до цієї, викликає особливе занепокоєння та породжує серйозні сумніви у об'єктивності та неупередженості тих розслідувань, які покликані були проводити військові прокурори (дивись з урахуванням відповідних відмінностей згадане вище рішення у справі «*Начова та інші*», пункт 117). Уряд не надав жодного факту чи аргументу, який би був здатний переконати Суд прийняти інше рішення у цій справі.

ii. Швидкість і адекватність розслідування

335. Суд зауважує, що розслідування у ситуації пані Анки Мокану тривало більш ніж двадцять три роки і понад дев'ятнадцять років з

того часу, як Конвенція була ратифікована Румунією. Протягом цього часу померли троє з п'яти високопоставлених військових чиновників, вплутаних у вбивство чоловіка заявниці.

336. Що стосується пана Маріна Стойки, то Суд також зауважує, що відповідне розслідування було припинене рішенням від 9 березня 2011 року, тобто через двадцять один рік після початку розслідування та через десять років після офіційного звернення заявника зі скаргою та приєднання її до матеріалів розслідування.

337. Однак сам плин часу може не лише підірвати розслідування, але й цілком і повністю поставити під загрозу шанси його завершення (дивись рішення у справі «М.Б. проти Румунії» [*M.B. v. Romania*] від 3 листопада 2011 року, заява № 43982/06, пункт 64).

338. Погоджуючись з тим, що ця справа є безумовно складною, на чому сам Уряд наголошував, Суд вважає, що політичні та соціальні ставки, на які посилався Уряд, не можуть виправдати таку тривалість періоду. Навпаки, важливість цих ставок для румунського суспільства повинна була спонукати органи влади вести справу оперативно і без зволікань для того, щоби уникнути щонайменшого враження наявності змови чи терпимості до незаконних діянь (дивись, зокрема, рішення у справі «Лапушан та інші проти Румунії» [*Lăpușan and Others v. Romania*] від 8 березня 2011 року, заяви №№ 29007/06, 30552/06, 31323/06, 31920/06, 34485/06, 38960/06, 38996/06, 39027/06 і 39067/06, пункт 94, стосовно впливу більш ніж шістнадцяти років перед тим, як було розпочато розслідування, яке мало встановити і покарати винних у придушенні антикомуністичних демонстрацій 1989 року, і більш ніж одинадцяти років після набуття Конвенцією чинності [для Румунії]).

339. Однак Суд зауважує, що при розслідуванні цієї справи мали місце тривалі періоди бездіяльності, як на початкових стадіях, так і в останні роки. Він відзначає, зокрема, що жодного суттєвого прогресу не було досягнуто у розслідуванні в період з 20 червня 1994 року (дати набуття Конвенцією чинності [для Румунії]) до 22 жовтня 1997 року (дати, коли почалося об'єднання численних справ, які були відкриті окремо, але були частиною того самого фактичного контексту, із якого виникли і дані заяви). Лише після цієї дати прокуратура почала проводити ширше розслідування всіх обставин, які супроводжували скоординоване застосування представниками держави сили проти мирного населення (дивись згадане вище рішення у справі «Аль-Скейні та інші», пункт 163).

340. Більше того, Суд відмічає, що у рішенні від 16 вересня 1998 року зазначається про відсутність до цієї дати будь-яких слідчих дій за скаргами осіб, на яких було здійснено напад у приміщенні Державної телевізійної станції (дивись пункт 100 вище).

341. На додаток, єдиними процесуальними діями, проведеними у справі пані Анки Мокану з часу останнього направлення справи до

прокуратури за рішенням від 17 грудня 2007 року, були рішення від 6 червня 2013 року про припинення розслідування стосовно двох співбвинувачених, які померли за той час, і два акти про відмову від юрисдикції, винесені відповідно 30 квітня 2009 року і 6 червня 2013 року.

342. Суд також зауважує, що самі національні органи виявляли численні недоліки у розслідуванні. Так, у рішенні прокуратури при Верховному суді юстиції від 16 вересня 1998 року було вказано, що жоден з тих, хто обіймав високі посади у відповідний час, зокрема, Глава Держави, Прем'єр-міністр і його заступник, Міністр внутрішніх справ та керівник поліції, не були допитані.

343. Крім того, подальше розслідування не дало змоги усунути всі допущені недоліки, як зазначив Верховний суд юстиції та Вищий суд касації і юстиції у своїх відповідних рішеннях від 30 червня 2003 року та від 17 грудня 2007 року, посилаючись на упущення у попередніх провадженнях.

344. Більше того, Суд зауважує, що виділене з 1998 року із решти справи розслідування з приводу заподіяння насильства численним демонстрантам та іншим особам, які випадково опинились на місці придушення [демонстрацій], було припинено рішенням не висувати звинувачень від 17 червня 2009 року, залишеним у силі рішенням суду від 9 березня 2011 року. До цих осіб належав і пан Марін Стойка, який після подання скарги у 2001 році змушений був чекати десять років на закінчення розслідування. Проте незважаючи на тривалість такого часу і проведені стосовно заявника та перелічені Урядом слідчі дії, жодне із вищезгаданих рішень не досягло успіху у встановленні обставин жорстокого поводження, якого за словами заявника та інших осіб вони зазнали у будівлі Державної телевізійної станції.

345. У рішенні прокуратури від 17 червня 2009 року було вказано по суті, що за наслідками розслідувань, які проводились цивільними, а потім військовими прокуратурами, не вдалося встановити особи тих, хто здійснювали напад, і ступінь залучення сил безпеки. Однак органи влади не зазначили, які докази були використані з метою встановлення фактів і з яких саме конкретних причин їх дії не принесли результатів. Більше того, на національному рівні вони ніколи не піддавали сумніву поведінку заявника в контексті розслідування, і не зробили жодних зауважень стосовно дати подання заявником своєї скарги.

346. Суд зауважує, що ця гілка розслідування припинена по суті через строки давності притягнення до кримінальної відповідальності. У цьому зв'язку він ще раз повторює, що процедурні зобов'язання, які впливають зі змісту статей 2 та 3 Конвенції, навряд чи можна вважати дотриманими, якщо розслідування припиняється, як у цій справі, через сплив строків давності притягнення до кримінальної відповідальності

внаслідок бездіяльності властей (дивись згадане вище рішення у справі «Асоціація “21 грудня 1989” та інші», пункт 144).

347. Що стосується іншого важливого висновку розслідування, а саме висновку про те, що елементи складу нелюдського поводження, яке карається за статтею 358 Кримінального кодексу Румунії, не були виявлені у ситуації пана Стойки, то Суд вважає узгодженість такої інтерпретації прокуратури з відповідною національною судовою практикою відкритою для сумніву з огляду на рішення Вищого суду касації і юстиції від 7 липня 2009 року. Більше того, Уряд не навів інших прикладів судової практики на підтримку прийнятого у цій справі рішення. Суд також вважає, що висновок про те, що у шахтарів 14 червня 1990 року вже не було більше ворогів, з якими боротися (дивись пункт 161 вище), видається сумнівним, оскільки явно не бере до уваги насильство, яке відбулося 13 червня 1990 року у присутності численних військових, споряджених важкою амуніцією і танками, що засвідчено у самому вищезгаданому рішенні. До того ж, цей висновок суперечить фактам, встановленим у самому рішенні, котре детально описує акти насильства, вчинені шахтарями 14 червня 1990 року та спрямовані без розбору на демонстрантів, студентів, які перебували у приміщенні університету, і просто перехожих. На додаток, у рішенні від 9 березня 2011 року, яким відхилено скаргу пана Маріна Стойки на рішення не висувати звинувачень, Вищий суд касації і юстиції не дав взагалі жодної оцінки питанню застосовності статті 358 Кримінального кодексу, а лише перевірів, яким чином у цій справі було застосовано правила про строки давності.

348. Як наслідок, вбачається, що органи влади, відповідальні за розслідування у цій справі, не вжили всіх розумно доступних заходів для встановлення і покарання винних осіб.

iii. Залучення першої заявниці до процесу розслідування

349. Що стосується зобов'язання залучати родичів потерпілих до процесу розслідування, Суд зауважує, що пані Анку Мокану не було інформовано щодо просування розслідування до рішення від 18 травня 2000 року про направлення до суду справи осіб, які обвинувачувались у вбивстві її чоловіка.

350. Більше того, Суд відзначає, що заявниця вперше була допитана прокурором 14 лютого 2007 року, через майже сімнадцять років після подій, і що після рішення Вищого суду касації і юстиції від 17 грудня 2007 року її більше не повідомляли про хід подій у розслідуванні.

351. Тому Суд не переконаний, що інтереси пані Анки Мокану щодо участі у розслідуванні були достатньою мірою захищені (дивись згадане вище рішення у справі «Асоціація “21 грудня 1989” та інші», пункт 141).

iv. Висновок

352. У світлі вищезазначеного Суд вважає, що пані Анці Мокану не було забезпечено ефективного розслідування, як того вимагає стаття 2 Конвенції, і пан Марін Стойка також був позбавлений ефективного розслідування у розумінні статті 3.

353. Відповідно, було допущено порушення процедурного аспекту цих положень.

...

З ЦИХ ПІДСТАВ СУД

1. *Постановляє*, шістнадцятьма голосами проти одного, що він має юрисдикцію *ratione temporis* перевірити скарги, подані пані Анкою Мокану і паном Маріном Стойкою за процедурним аспектом статей 2 і 3 Конвенції, у тій частині, в якій вони стосуються кримінального розслідування, проведеного у цій справі після набуття Конвенцією чинності для Румунії;

...

3. *Відхиляє*, чотирнадцятьма голосами проти трьох, заперечення Уряду про те, що заява пана Маріна Стойки була подана із порушенням строку;

4. *Постановляє*, шістнадцятьма голосами проти одного, що мало місце порушення процедурного аспекту статті 2 Конвенції стосовно пані Анки Мокану;

5. *Постановляє*, чотирнадцятьма голосами проти трьох, що мало місце порушення процедурного аспекту статті 3 Конвенції стосовно пана Маріна Стойки;

...

Складено англійською мовою і французькою мовою та оголошено у відкритому засіданні у Палаці прав людини у Страсбурзі 17 вересня 2014 року.

Йоган Каллеверт
Заступник Секретаря

Дін Шпільман
Голова

У відповідності до пункту 2 статті 45 Конвенції і пункту 2 Правила 74 Регламенту Суду до цього рішення додаються такі окремі думки:

- окрема думка судді Пінто де Альбукерке, що збігається з позицією більшості, до якої приєднався суддя Вучініч;
- окрема думка судді Сілвіс, яка частково не збігається з позицією більшості, до якої приєднався суддя Стретяну;
- окрема думка судді Войтишека, яка частково не збігається з позицією більшості.

Окремі думки не перекладались, однак їх викладено англійською та французькою мовами в офіційних мовних версіях рішення, яке можна знайти в базі рішень Суду HUDOC.

© Рада Європи/Європейський суд з прав людини, 2015.

Офіційними мовами Європейського суду з прав людини є англійська та французька мови. Цей переклад було замовлено за підтримки Цільового фонду «Права людини» Ради Європи (www.coe.int/humanrightstrustfund). Він не є зобов'язальним для Суду; також Суд не несе жодної відповідальності за його якість. Його можна завантажити з бази рішень Європейського суду з прав людини HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>) або з будь-яких інших баз даних, в яких Суд його також розмістив. Його можна відтворювати в некомерційних цілях за умови, що будуть зазначені повна назва справи та посилання на авторське право і Цільовий фонд «Права людини». Для використання будь-якої частини цього перекладу в комерційних цілях слід звертатися за наступною адресою: publishing@echr.coe.int.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2015.

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>) or from any other database with which the Court has shared it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication and reference to the Human Rights Trust Fund. If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact publishing@echr.coe.int.

© Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2015.

Les langues officielles de la Cour européenne des droits de l'homme sont le français et l'anglais. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour, et celle-ci décline toute responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC, la base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>), ou de toute autre base de données à laquelle HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non commerciales, sous réserve que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus ainsi que de la référence au Fonds fiduciaire pour les droits de

l'homme. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante : publishing@echr.coe.int.